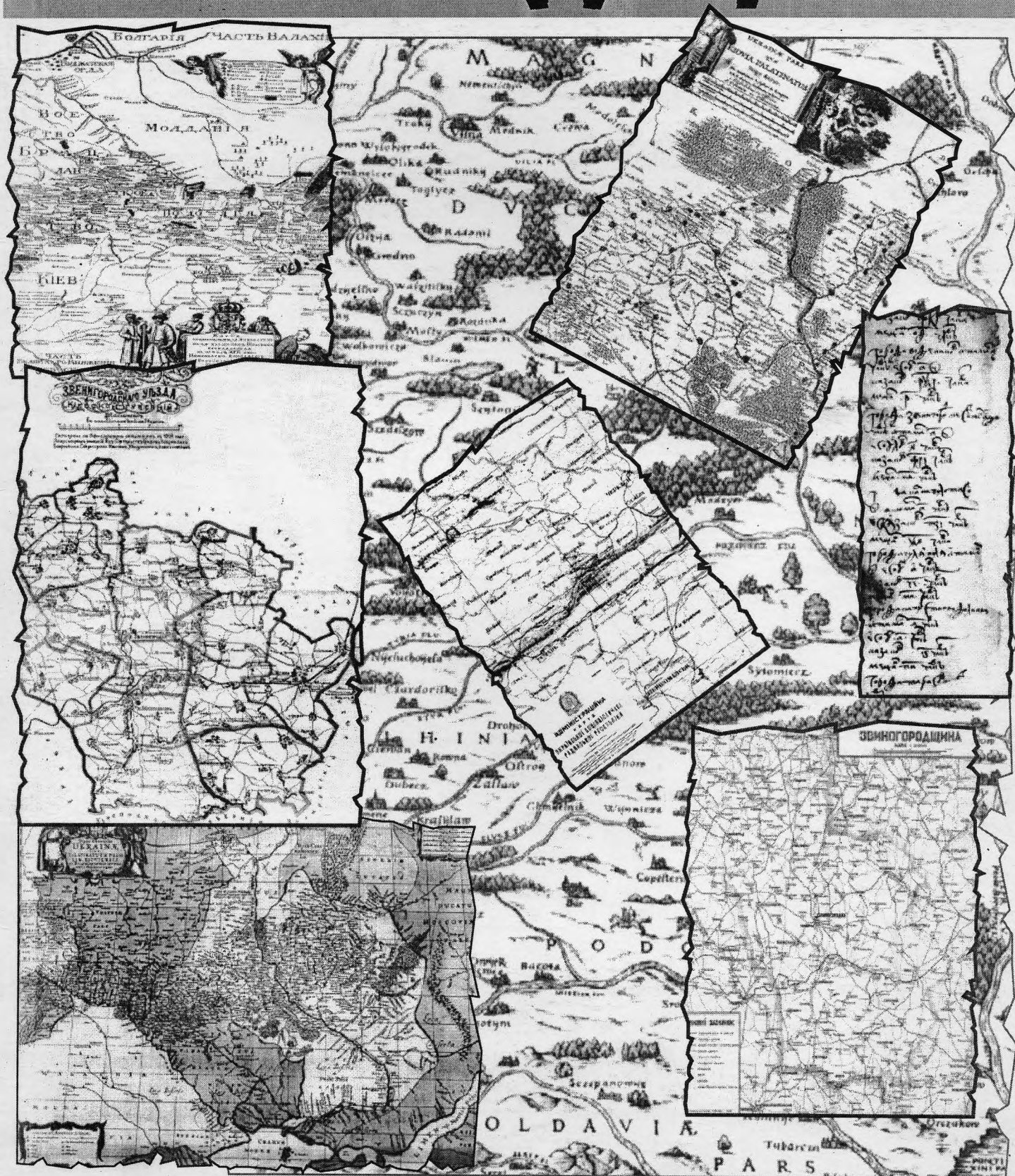

СПАДЩИНА

1(3) 2006

ЗВЕНИГОРОДИЩИНА...

Тарасова земля...

Прийдіть сюди, до серця України

"Золота підкова" – обласна комплексна програма Черкащини на 2005-2007 роки створюється з ініціативи нашої української влади. Вона стала однією з основних тем розвитку туризму для Черкащини. Вагоме місце займає в ній Звенигородщина – Шевченків край, земля, яка дала світові Пророка України, Великого Кобзаря.

Славний край Звенигородський іменами земляків. Агатангел Кримський, Олександр Кошиць, Вячеслав Чорновіл... А ще скільки Героїв, академіків, професорів, народних артистів, заслужених працівників різних професій дав Україні співучий наш край.

Пропонуємо увазі читачів карту-схему туристичних об'єктів Звенигородського району.

Звенигородщина
туристична
Карта-схема

Підготували:
Надія Кульбаченко
Олена Наріжна
Лариса Шліхта
Консультант –
Станіслав Лячинський
Комп'ютерний дизайн
– Сергій Кульбаченко.

Клубні та бібліотечні заклади

Хата, де народився Т.Г.Шевченко (відтворена у 1989р.)

Хата дядка, у якого 1824-1827рр. жив і навчався грамоті майбутній поет

Пам'ятники на честь Т.Г.Шевченка

Меморіальна дошка на будинку поміщика П.В. Енгельгардта, в якого Т.Г. Шевченко служив козаком

Парки - пам'ятники садово-паркового мистецтва

Національний історико-культурний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка"

Музеї

Поселення стародавніх людей

Звенигора

Скіфські кургани

Пам'ятний знак про заснування в с.Гусакове Вільного козацтва України

Пам'ятний знак на честь видатного композитора і диригента О.А. Кошиця

Культові споруди

- Свято- Преображенський собор у м. Звенигородка
- Свято- Георгіївська церква у с.Мизинівка
- Свято- Богословська церква у с.Стебне
- Свято- Богословська церква у с.Шевченкове
- Свято- Миколаївська церква у с.Водяники

Пагорб Слави

Пам'ятники і пам'ятні місця, пов'язані з Корсунь-Шевченківською битвою

МОГИЛИ ГЕРОЇВ
РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

В.С. Гришка
С. Муткенова
В.В. Чіковані
Й.Т. Жовтобрюха
С.П. Абрамцева

ПАМ'ЯТНИКИ ГЕРОЯМ
РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

В.С. Гришку
В.А.Гончаруку
В.В. Чіковані

МІСЦЯ НАРОДЖЕННЯ І ЖИТТЯ
ВИДАТНИХ ЛЮДЕЙ

- А. Ю. Кримський (1871-1942) сходознавець, етнограф, академік УАН
- П. А. Власюк (1905-1980) укр. агрохімік, ґрунтознавець, фізіолог, академік
- Л. У. Биковський (1895-1992) укр. книгознавець
- Ю. Й. Тютюнник (1891-1930) генерал-хорунжий УНР
- С. М. Терещенко (1887-1948) укр. художниця, фольклористка, етнограф
- К. М. Терещенко (1879-1969) укр. скульптор
- І. Г. Підоплічко (1905-1975) укр. зоолог і палеонтолог, академік
- О. А. Кошиць (1875 - 1944) композитор, диригент
- Т. Г. Шевченко (1814-1861) поет, художник
- В. М. Чорновіл (1937 - 1999) політичний діяч, Герой України

Спадщина

1(3)2006

**Науково-популярний краєзнавчий журнал
для вчителів, учнів, студентів, краєзнавців**

Засновник:

відділ культури і туризму
Звенигородської
районної державної адміністрації.
Свідоцтво про державну реєстрацію
ЧС №439 від 26.08.2004

Редколегія:

Н.Д.Кульбаченко —

начальник відділу культури і туризму
райдержадміністрації.

С.С.Лячинський —

науковий співробітник районного краєзнавчого музею ім.Т.Г.Шевченка, член
Національної спілки журналістів України.

О.М.Наріжна —

директор Звенигородського районного краєзнавчого музею ім. Т.Г.Шевченка.

Г.П.Петрушевець —

методист райметодкабінету відділу
освіти райдержадміністрації.

О.Р.Рябова —

начальник архівного відділу районної
державної адміністрації.

Т.С.Рябова —

секретар президії районної ради ветеранів, член Національної спілки журналістів України.

Редакція:

Редактор **Станіслав Лячинський**.
Відповідальний секретар **Олена Наріжна**.
Літпрацівник **Таміла Рябова**.

Фото **Віктор Добровольський**.

Колажі **Андрій Неумитий**.

Редакція працює на
громадських засадах.

Адреса редакції:

Звенигородський районний
краєзнавчий музей ім. Т.Г.Шевченка,
вул. Вячеслава Чорновола, 41,
20200 м.Звенигородка,
Черкаської області.

Здано до набору 09.02.06. Підп. до
друку 28.07.06. Формат 60х84/8. Папір
офсетний. Друк офсетний. Умовн. друк.
арк. 2,79. Обл. вид. арк. 3. Тираж 1000.
Зам. 71.

Звенигородське комунальне
видавничо-поліграфічне підприємство.
20200, м.Звенигородка,
вул. Дзержинського,28.

ЗМІСТ

Станіслав Лячинський, науковий
співробітник Звенигородського районного
краєзнавчого музею ім. Т.Г.Шевченка, член
Національної спілки журналістів України.

Звенигородщина в контексті адміністративно-територіального поділу України

Адміністративно-територіальний поділ і управління державою. .2-3	
Київська Русь.	4-5
Монголо-татарська навала.	6
Литовська експансія.	7
Річ Посполита і Україна.	8-10
Звенигородщина і полковий устрій.	11
Земські форми управління.	11
Визначення кордонів України в 20-х роках ХХ століття. . . .	13
Реформи в УРСР.	13-14

Додатки

Види податків.	13-14
Суспільні стани.	2-5
Словник назв.	6-11
Мицик В. З волостей утворили райони.	15
Рижанівський район /таблиця/.	15
Окупаційна німецька влада на Україні.	16

Документи

Сводные данные.	16
Высочайше утвержденный доклад Сената.	17
Звенигородка. Звенигородский уезд.	17
Звенигородський повіт /1904р/.	18-19
Звенигородський повіт /1922 р./.	19
Звенигородщина /1928 р./ За А.Кримським.	19
Краткая историческая справка.	20-21
Указ Президії Верховної Ради Української РСР.	22
Постанова Кабінету Міністрів України.	23

Наша книгарня

Бібліотека краєзнавця.	24
-----------------------------	----

Київська

Намісники — управителі князя в містах або великих волостях князівства / Київська Русь/.

Однорядці — одна з категорій державних селян, нащадків дітей боярських, служилих козаків, стрільців та інших. Мали двір /звідси назва/, платили подушну подать, виконували повинності. Після реформи 1861 року були зрівняні з селянством. Так називали і здрібнілу, часом декласовану польську шляхту.

Панцирні бояри /панцирні слуги/ — феодально залежні селяни в XV - XVI століттях. Перебували на державній військовій службі у Великого князівства Литовського. Займали проміжний стан між шляхтою і державними селянами. Охороняли державні кордони, коронні /державні/ маєтки і замки, брали участь у воєнних походах. Звільнялись від податків і повинностей. В другій половині XVI століття частина їх дістала шляхетство, інші були зрівняні з державними селянами.

Фелікс Солтик — останній Звенигородський староста в 1760-1788 роках був полковник панцирний, кавалер ордена Лева Ренського.

Розвиток державності Київської Русі можна бачити по тому, як поширювалося податкове підпорядкування нових територій. Як розповідає Нестор Літописець, Київського князя Ігоря при спробі повторного збирання данини вбили древляни — люди союзу племен Правобережного Полісся, землі древлянської. Після загибелі Ігоря воїни княгині Ольги спалили столицю землі древлянської Іскоростень.

Відразу після кривавої помсти мудра княгиня Ольга встановлює єдиний порядок сплати данини. Було визначено умови /статути/ і уроки — розміри данини і оброку. Таким чином, намісники княгині мали збирати податки лише в певних визначених розмірах. Разом з тим, було запроваджено збирання данини і оброків у певних визначених місцях, селах і "градах" — феодальних садибах з укріпленими замками.

Древляни мали зносити данину натуру: хутрами і медом. Для цього служили погости і становища — місця збору данини. Погости служили і як торговельні пункти.

Такою мала бути регламентація податкової системи, запровадженої княгинєю Ольгою.

Передбачались і територіальні розмежування. Було визначено ловища — місця, де дозволялось полювання, ще більш цікавим нововведенням було впровадження знаменних знаків — визначених правом власності володіння князя чи феодала межових знаків орної землі та інших угодь.

Як бачимо, це вже була спроба запровадження певного адміністративно-територіального поділу.

Особливого розвитку набули процеси державотворення, імперські розширення територіальних володінь за Володимира Святославовича, який, поряд з хрещенням Русі 988 року, провів не лише об'єднання слов'янських земель, а й розширив кордони Київської Русі від Карпат до Волги, від Новгороду Великого до Причорномор'я. Тоді Києву платили данину мордва, марійці, угро-фінські та прибалтійські племена.

Великого значення надавав Володимир і зміцненню кордонів Київської Русі. Адже захист територіальних володінь — один із визначальних пріоритетів держави. Ще праслов'янські землеробські племенні союзи піднімали вали для захисту від кочівників. На картах, якими історики визначають межі Київської Русі, бачимо, що особливе значення мали саме південні рубежі. Звідси рухалися войовничі кочівники, і ця південна межа проходить саме через Середню Наддніпрянщину.

Саме тут були міста-фортеці, саме тут повсюди бачимо залишки Змійових валів, періоди спорудження яких історики і археологи датують кількома століттями.

Саме тут Біла Церква, Васильків, Канів, Родень, Звенигород, Корсунь, стародавні Черкаси і фортеця — порт Воїн на Дніпрі, які відігравали важливу стратегічну роль. Адже Дніпро споконвіку був основною водною артерією, "шляхом з варяг у греки". Хто контролював Дніпровський шлях, той володів виходами на південь, до Чорного та Азовського морів, до Дніпровського та Бузького лиману.

Укріплення будувались на лівих берегах Росі і Стугни. Вони разом з Переяславщиною складали єдину систему оборонних споруд Середньої Наддніпрянщини, яка захищала з півдня Київську Русь.

Нестор Літописець писав про князя Володимира: "І став він городи зводити, по Десні, і по Остру, і по Трубежу, і по Сулі, і по Стугні."

Ця система оборонних споруд була і в нашому краї, в Лисянському районі — полишився земляний вал біля сіл Журжинці і Хиженці. Він має висоту до 10 метрів і тягнеться 8 кілометрів. Як вважають археологи, ця фортифікаційна споруда зведена в IX столітті, в народі її називають Козацький вал.

Залишки подібного валу, порослі зараз лісом, зустрічаються і біля села Моринці Звенигородського району.

І поряд з цими валами стають зрозумілими всі легенди і перекази про Звенигород і Звенигород, що біля села Гудзівка Звенигородського району. Адже ще за наказом Володимира на всіх стратегічних висотах мали будуватись укріплення і башти для сигнальних вогнів та інших засобів для оповіщення про напад кочівників. Так наша Звенигора могла бути висунутим на південь сторожовим укріпленням, бо вали, про які згадувалося, знаходяться дещо далі на північ.

Подальший розвиток державотворення, формування правових відносин та визначення статусу територіальних володінь було запроваджено за Ярослава Мудрого. На початку XI століття Ярослав, а згодом і його сини, об'єднують існуючі на той час норми давньоруського права, якими визначались майнові, правові відносини між соціальними групами і станами населення.

Під назвою "Руська правда" цей документ, який складається з "Правди Ярослава", або "Найдавнішої правди", "Правди Ярославовичів", або "Статуту Ярославовичів", "Покону вірного" та "Урока мостником" входить в історію законотворення Київської Русі.

Саме десь 1024 -1025 років Ярослав

Русь

запровадив як закон "Покон вірний" – своєрідний кодекс, яким визначалися розміри данини /податків/, умови правління судочинства та розміри карних штрафів – віри.

За Ярослава вже маємо і випадок, який можна назвати адміністративно-територіальним поділом. В 1026 році Ярославу довелося уступити своєму брату Мстиславу княжіння на Чернігівщині та на схід від Дніпра. Щоправда, вже 1036 року, по смерті Мстислава, він знову об'єднав ці землі під своєю владою. Ось так в нашій історії ми вже зустрічаємось з тим, як наш віковичний Дніпро ділив нашу землю на Схід і Захід.

Великої уваги приділяв Ярослав Мудрий обороні держави. За його правління зводились міста-фортеці, визначались гради – укріплені поселення незалежно від їх типу. Градом могло бути і місто, і прикордонна фортеця, і феодальний двір-замок. Вали, рови, частокіл – такими були ці дерев'яно-земляні фортифікаційні споруди.

Укріплювався Київ. Відгомін тисячолітньої історії зберігає і досі одна з вулиць Києва – Ярославів вал, Золоті ворота...

В заповіті Ярослава було визначено порядок успадкування великокнязівської влади та запроваджено розподіл територіальних володінь імперії, створеної Володимиром, на окремі володіння – уділи. Так було запроваджено фактично нову форму державного правління.

І вже 1078 року, за Всеволода, збільшилась кількість уділів та зміцнилась їх автономія. А від 1113 року було затверджено новий "Статут" – збірник правових норм. Визначається територіальне поняття – волюсть. Нею могло бути місто з округою, кілька міст або навіть невелика земля, тобто певна територія.

Якщо говорити про форму правління, то Київська Русь була монархією. До середини XII століття територіальні одиниці /князівства і землі/ теж мали ознаки державних утворень. Але найважливіші питання розв'язувалися центральною владою. Це можна назвати федеративним устроєм. Але вже в другій половині XII століття та в першій третині XIII століття Руська імперія перетворюється на конфедерацію князівств і земель. Жадоба влади, прагнення самостійного княження, міжусобиці і розбрат призвели до роздроблення, ослаблення, стали першопричиною подальшої трагічної долі Київської Русі.

Прикметно, що ще задовго до Батия 1169 року Київ спалив саме Андрій Боголюбський – володимиро-суздальський князь, онук Володимира Мономаха.

Так міжусобиці не дали змоги згуртуватись проти татарської навали, і почався новий етап в історії землі нашої.

Русь в XII ст. Карта-схема І.А.Голубцова.

Посполиті – селянське, неказачке населення Запоріжжя, піддані Війська Запорізького в 30-70-х роках XVIII століття. За майновим станом поділялись на тяглих і піших /нижча верства/.

Ратман – член органу місцевого самоврядування-магістрату, ратуші.

Смерди – вільні общинники на Русі в XI-XIII століттях. З часом ставали залежними від феодалів і князів. Сплачували данину чи натуральну ренту /оброк/ або працювали на панщині /від-робіткова рента/.

Тіун сільський – урядовець, відав княжими і боярськими селами і всіма сільськогосподарськими угоддями феодалів /Київська Русь/.

Холоп – раб, невільник, залежна людина /Київська Русь/.

Шляхта – привілейований стан в Польщі і Литві. Дрібні феодали зобов'язані відбувати військову службу. Згодом мали широкі права, брали участь в загальнодержавних з'їздах. Шляхетський стан надавався і українським феодалам. Свого часу шляхта була урівняна з правами російського дворянства і вже з XVIII століття починає вживатись термін дворянство.

Укладено за РЕ-ІУ, К., 1969 та СУМ, К., 1970.

СЛОВНИК НАЗВ ТЕРИТОРІАЛЬ- НИХ ОДИНИЦЬ ТА ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ

Верв — територіальна одиниця часів Київської Русі. Назва походить від вірвовки, за допомогою якої відміряли ділянки орної землі в користування членами общини.

Волость — територіальна одиниця від часів Київської Русі. Згодом так називалася нижча одиниця станового селянського самоврядування. Волосне управління, як орган самоврядування, складалося з волосного сходу і волосного правління, до якого входили волосний старшина, волосний писар та волосний суд, який розглядав цивільні позови /до 300 крб./ і дрібні кримінальні справи. Суд складався з виборних від кожних десяти дворів. Волосного старшину вибирав сход, його затверджував земський начальник. Волосному старшині підпорядковувалися сільські старости.

В УРСР постановою ВУ ЦВК від 13 квітня 1923 року волості були ліквідовані, замість них в ході укрупнення були створені райони.

Губернія. Для зміцнення місцевого апарату влади Катерина II провела в 1775 році губернську реформу. Губернія була вищою адміністративно-територіальною одиницею місцевого, державного, адмі-

МОНГОЛО-ТАТАРСЬКА НАВАЛА

Наприкінці 1237 року монголо-татарське військо хана Батия розпочало вторгнення на Русь. Захоплено північно-східні князівства, палають міста. В 1239 році головний удар було спрямовано на південний захід. Монголо-татарська навала зруйнувала Переяслав і Чернігів, південні замки і укріплення. 1240 року після облоги Батий захопив Київ.

Захопивши величезні території, монголо-татари в пониззі Волги засновують свою державу — Золоту Орду. Але татарські хани, не маючи традиційного усталеного досвіду державотворення, відповідних правових і моральних норм співжиття, могли встановити на підлеглій території лише режим систематичного терору, грабунку і насильств. Ті князівства, які стали васалами Золотої Орди, були обкладені даниною. В цю систему податків входила поземельна подать від плуга, кормові на утримання ханських урядовців, ямські /транспортні/ повинності, справляння мита і навіть вимога виставляти людей для участі у воєнних походах.

Хани призначали урядовців — баскаків, які очолювали окупаційні війська і контролювали діяльність місцевих князів. Ті князі, які виявляли лояльність до Золотої Орди, одержували ярлик — ханську грамоту на право княжити. Це сприяло розбрату, міжусобицям і роздробленню. Застосовуючи одвічну імперську політику — “розділяй і владарюй”, татарські хани надавали місцевій знаті значні пільги. Таким чином весь тягар податкової данини лягав на простий люд. Доходило навіть до того, що московський князь Іван Калита так вірно служив загарбни-

кам, що йому не тільки було дозволено не сплачувати данину, а й надано право збирати її для татар.

Разом з тим, слід відзначити, що окупаційне ханське військо було досить неоднорідне. До складу його входили різні народи із захоплених монголо-татарами територій. Згадаймо вимогу до підкорених народів виставляти воїнів для походів ханського імперського війська.

Тому маємо досить цікаве свідчення. Описуючи свою подорож до ханської ставки, посол Папи римського Інокентія IV монах францісканець-мінорит Плано /Джовані/ Карпіні згадує, як, поминувши Київ та Канів, він переправлявся через Дніпро в супроводі аланського воєначальника, який прибув з міста, що південніше Канева /можливо, йдеться про давні Черкаси?/. Було це 1245 року, по навалі Батия.

Отже, якщо Плано Карпіні точно визначає етнічність цих воїнів, то цей факт ще одне свідчення про той конгломерат народів і племен, який діяв в роки монголо-татарської окупації нашого краю. Іраномовні племена аланів сарматського походження ще в IV столітті брали участь у великому переселенні народів, увійшовши до складу гунської держави. Алани формували союзи племен, жили на Північному Кавказі та Керченському півострові, вважаються предками сучасних осетинів.

Так, певно, вони входили і в склад монголо-татарських окупаційних гарнізонів і нашої Середньої Наддніпрянщини.

Згадуємо про це, щоб зрозуміти, що багато проблем життя територіальних громад, осад та міст залежало від місцевого воєначальника, ватажка загону чи гарнізону.

ЛИТОВСЬКА ЕКСПАНСІЯ

Скориставшись послабленням Київської Русі, спричиненим монголо-татарською навалою, північно-західні сусіди активізують наїзди на Полісся, Волинь, Київщину. Вже 1245 року їх агресивну діяльність відмічає Плано Карпіні: "Ми їхали постійно в смертельній небезпеці через литовців, які часто і підступно, насільки могли, робили наїзди на землі Руські..."

Як бачимо, литовська експансія починається ще від середини XIII століття, в XIV столітті вона набуває поширення, триває інкорпорація земель Київської Русі до складу Великого князівства Литовського. Вже з 40-х років XIV століття Литва поширює свій вплив на східну Волинь, від 1356 року – на Чернігівсько-Сіверське князівство, від 1362 року – на Київщину, Переяславщину, Поділля.

Саме 1362 року відбулася історична битва під Синіми Водами. Великий князь Ольгерд зумів знайти підтримку серед місцевих князів і бояр. Об'єднане литовсько-білоруське військо разом з дружинами київських, чернігово-сіверських і переяславських князів розгромили ординців під Синіми Водами /річка Синюха/.

Звертаємо увагу на те, що ця перша велика поразка Золотої Орди на українських землях відбулася раніше так часто згадуваної в російській імперській історії Куликовської битви 1380 року.

Політичне значення цієї битви відіграло велику роль в подальшому історичному процесі, який розвивався впродовж наступних століть на українських землях. Інкорпорація удільних князівств в склад Великого князівства Литовського призвела до послаблення удільної системи, яка сягала давньоруських часів.

Якщо спочатку вони мали статус автономних князівств, на чолі яких стояли або місцеві князі, або правителі із литовського великокнязівського роду, то згодом, князь Вітовт починає ліквідовувати їх автономію. Трапилося це в 90-х роках XIV століття та на початку XV століття.

Найдовше удільна система утримувалася в Київському князівстві в роки правління Омель-

ка Володимировича та його сина Семена Омельковича. По смерті Семена Омельковича в 1470 році під впливом рішучої політики Великого князя Литовського і короля Польського Казимира IV Ягеллончика Київське князівство було ліквідоване і перетворене на воєводство.

Варто відзначити, ще за Ольгерда та його

Експансія Литви на Українські землі.

наступника Володимира Ольгердовича, певною мірою відроджується державність на наших теренах.

Саме в ці часи знову набуває свого стратегічного значення Середнє Придніпров'я. Після битви під Синіми Водами експансія литовських князів поширюється навіть до Чорного моря. Князь Вітовт, князі Свідригайло і Скиригайло ведуть завойовницькі походи. Про захоплення давніх замків землі Київської згадується в Супрасльському літописі: "Сам же князь великий Вітовт, поїде на подольську землю, а князю Скиригайлу повели ити ис Києва ко Черкасам и ко Звенигороду. Князь же Скиригайло, Божею помощію великого князя Витовта повелением, взя Черкасы и Звенигород, и возвратися паки ко Києву..."

Датовано цю подію роком 1394.

ністративно-поліцейського і фінансового управління. Було визначено 50 губерній з населенням по 300-400 тисяч осіб чоловічої статі. Губернії ділились на повіти, які мали до 30 тисяч осіб чоловічої статі. Очолював губернію призначений урядом губернатор, повітами керували капітани-справники. В губернському правлінні велику роль відігравав становий орган поміщиків – губернське дворянське зібрання, утворене за "Жалуваною грамотою дворянству" від 1785 року. Того ж року 21 квітня /2 травня/ Катериною II було видано "Жалувану грамоту містам", якою визначалися права різних груп міського населення. Було визначено станові групи, їх правовий статус, пільги купцям і промисловцям, що позитивно сприяло розвитку міст. Було визначено правила планування міст, визначення їх меж, угідь та права власності. Регламентувалася діяльність міської думи, принципи самоврядування. Придільно увагу геральдиці міст, визначенню гербів.

Поділ на губернії на Україні було скасовано в 1925 році.

Міська дума – виборний розпорядчий орган місцевого самоврядування. Членів міської думи вибирали на основі майнового цензу. Її представляли домовласники та власники іншого нерухомого

Річ Посполита

майна. Вирішувала питання благоустрою, охорони здоров'я, освіти.

Міська управа – виконавчий орган міської думи. Складалася з виборних голови та кількох членів міської управи. Структурно складалася з канцелярії з відділами та постійних і тимчасових виконавчих комісій.

Паланки. На карті України, складеній Гійомом Левассером де Бопланом в першій половині XVII століття, південні терени України позначались як Дике Поле. Але вже у XVIII столітті, особливо в 1734 - 1775 роках за часів Нової Січі тут, на землях запорозьких козаків, було впроваджено паланку як адміністративно-територіальну одиницю – своєрідний різновид полково-сотенного устрою. Він мав поширення на півдні Правобережної і Лівобережної України. Паланка була одиницею поділу адміністративно-військової округи. За соціальним станом населення складалось із козаків і посполитих /селян/. Вони формували слободи, хутори, зимівники. Паланка могла складатись з кількох сіл і хуторів. Громада обирала отамана. Паланки очолювали призначені кошем полковники. Паланковий полковник виконував військово-адміністративні та судові функції. В разі потреби населення залучалося до регулярного війська – коша.

Відбуваються політичні зміни в історії Великого князівства Литовського. Його сусідка Польща послідовно веде цілеспрямовану діяльність для посилення політичного тиску на Литву. Результатом цього стала укладена в 1385 році польсько-литовська Кревська унія. Об'єднуючись з Польщею, Велике князівство Литовське починає втрачати незалежність.

Вже року 1386 Литовський князь Ягайло одружується з польською королевою Ядвігою. Цей шлюб мав значні політичні наслідки. Бо відтоді однією особою, одним правителем мав бути король Польщі і Великий князь Литви і Русі. Мало що допомогло для політичної незалежності і Городельська унія 1413 року. Спроби воєнними діями вирішити проблеми теж нічого не дали. Так, як вже згадувалося, в 1452 році було ліквідоване Волинське князівство, а в 1470 - 1471 роках – останнє, Київське.

Так під впливом Польщі Литва втрачає свій політичний авторитет, державну незалежність. Це безпосередньо вплинуло на подальшу історичну долю нашого краю. Зміни в політичному житті ведуть до змін адміністративно-територіального устрою, до змін законодавства, яким регулюється життя краю. Тут треба пам'ятати, що поширення влади Литви на українські землі свого часу сприяло звільненню від золотоординського панування, що в подальшому вплинуло на формування істотно іншого українського політичного світогляду на відміну від імперських, монголо-татарських традицій, які і досі панують на сході.

Разом з тим, литовські князі часом приймали православну віру, зберігали існуюче звичаєве право, закони, які визначали суспільні відносини ще від часів Київської Русі, зберігалася мова. Проголошувався принцип: "Ми старовини не рухаємо і новини не вводимо". Підтвердженням цього є те, що законодавство Київської Русі під назвою "Руська Правда" входило до Литовського статуту, третя редакція якого діяла від 1588 до 1840 років.

А Польща, посилюючи свій вплив на українські землі, вела більш жорстку політику.

Згадаємо ще одну військову і політичну силу, яка не давала спокою.

Хоч свого часу литовські князі поширили свій вплив до Чорного моря, де в 20-30-х роках XV століття князь Вітовт заснував для контролю над Дніпровсько-Бузьким лиманом фортецю Дашів, кримські татари згодом захопили її, назвавши Кара-Кермен /сучасний Очаків/. Бо на той час на півдні, в Криму, зміцніла татарська знать, яка створила Кримське ханство. Воно в 1455 році стало незалежним, вийшовши з-під влади Золотої Орди.

Кримські татари ведуть грабіжницькі напади на сусідні землі. З політичних міркувань до цього їх підштовхували як польські королі, так і московські царі. Особливо спустошливим був похід хана Менглі-Гірея в 1482 році, коли татари спалили всі південні замки, в тому числі і наш Звенигород, здохли і розграбували Київ.

Та, як не дивно, всі ці війни, розмаїття загарбницьких походів, впливали на зростаюче значення як і за часів Київської Русі, саме нашого правобережного Середнього Придніпров'я. Тут знову

формуються оборонні рубежі від нападів з півдня, саме тут розвивається в південно-східному напрямкові експансія Польщі, яка теж дбає про оборону, колонізацію і освоєння захоплених українських земель.

Так, за часів Зигмунда II Августа, ще до укладення Люблінської унії 1569 року, для продовження загальної політики розширення впливу на південний схід, в 1545 році відновлюється Звенигородський замок на місці зруйнованого Менглі-Гіреем.

Відбудова замків, спорудження нових фортець поживляється після Люблінської унії наприкінці XVI століття. Так року 1592 відбудовується Чигиринський замок, року 1593 закладається Лисянський. Вже існуючий на той час Черкаський замок та відбудований Чигиринський міцно тримали правий берег Дніпра. А північний порубіжний шлях тоді тримали Умань і далі Маньківка, Буки, Виноград, Лисянка, Богуслав. Звенигородський замок та укріплені осади типу Калниболота /сучасний Катеринопіль/ були вже південними порубіжними укріпленнями.

Про те, якого значення надавала королівська влада цим осадам, свідчить вже те, що 1622 року польський король Сигізмунд III Ваза надав місту фортеці Лисянці Магдебурзьке право.

Принагідно згадаємо, що Магдебурзьке право, за яким міста частково звільнялись від влади центральної адміністрації та феодалів і їм надавалось право на створення місцевих органів самоврядування, включаючи судові, відігравала велику роль. Це ще одне свідчення того, що на наших землях поширюється система управління і адміністративно-територіального поділу властива Речі Посполитій.

Українські землі поділяються на воєводства і повіти.

Поряд з Брацлавським і Вінницьким повітом до складу Брацлавського воєводства включено наш Звенигородський повіт. Поширюється і така форма адміністрування, як староства.

Територіальне поняття Звенигородщина має багатовікову історію. Так, в 50-х роках XVI століття Звенигородщину називали землі на захід від Черкас до Уманської пустині. Тоді міста-фортеці користувалися правами місцевого самоврядування за принципами Магдебурзького права. Одні – де-факто, як Звенигород, інші – де-юре, як Лисянка, якій це право було надано відповідним привілеєм короля.

Правобережне Придніпров'я в історії нашої держави завжди відігравало особливу роль. Це край зародження козацтва, традиційних демократичних засад формування влади, споконвічної ідеї вольності і незалежності. Бо ще від часів татарської навали південне пограниччя Київської Русі набуває виняткового значення. Сама суди, на південь Київщини, приходять з півночі, заходу і сходу сміливі і завзяті люди, освоєючи багаті угіддя. Цьому сприяло те, що тут виділяли землі представникам військово-служилого стану – боярам. В той же час будівництво замків, фортець та укріплень вимагало їх захисту, постійної сторожової служби. Разом з тим, у цих багатих угіддях розвивається полювання, рибальство, бортництво.

і Україна

Зараз в центрі України, в центральній частині Середнього Придніпров'я знаходиться Черкаська область. В центрі її – Звенигородський район, один із двадцяти районів, які складають область. Він займає площу 1001 квадратних кілометрів, або лише 4,4 відсотка від загальної площі області. Але в історії України Звенигородщина як територіальне поняття має значно ширший характер. Найповніше дослідження цього питання зроблено Віктором Юркевичем в праці “Звенигородщина в XV-XVI вв.”, яка була опублікована в Історико-географічному збірнику. – К., 1927. с. 1-10 та передрукована в першому сигнальному випуску нашого журналу “Спадщина” за 2002 рік, с. 10-12.

В.Юркевич акцентує увагу на східних межах Звенигородщини. Деякі документи XV століття наводять на певні висновки. В другому і третьому випуску збірника “Краєзнавець Черкащини” було опубліковано кваліфікований переклад з польської мови документу “Опис Черкаського замку 1552 року /Непийвода Ф.А. Опис Черкаського замку 1552 року/. Саме в третьому випуску на ст.28 знаходимо: “Іван Зубрик мав будинок у місті /Черкасах/ і на полі в шести милях від замку у Звенигородщині...” Так от, якщо тоді польська миля складала десь 7,5 кілометра, то можемо зробити висновок, що Звенигородщиною тоді визначалися землі, які були десь на відстані від Черкас менше як півста кілометрів.

Мліїв, Орловець, долини річок Вільшанки, Себрятки та Ташлика /притока Тясмину/ належали до Звенигородщини. А вже долина Тясмину вважалася за Черкаським замком.

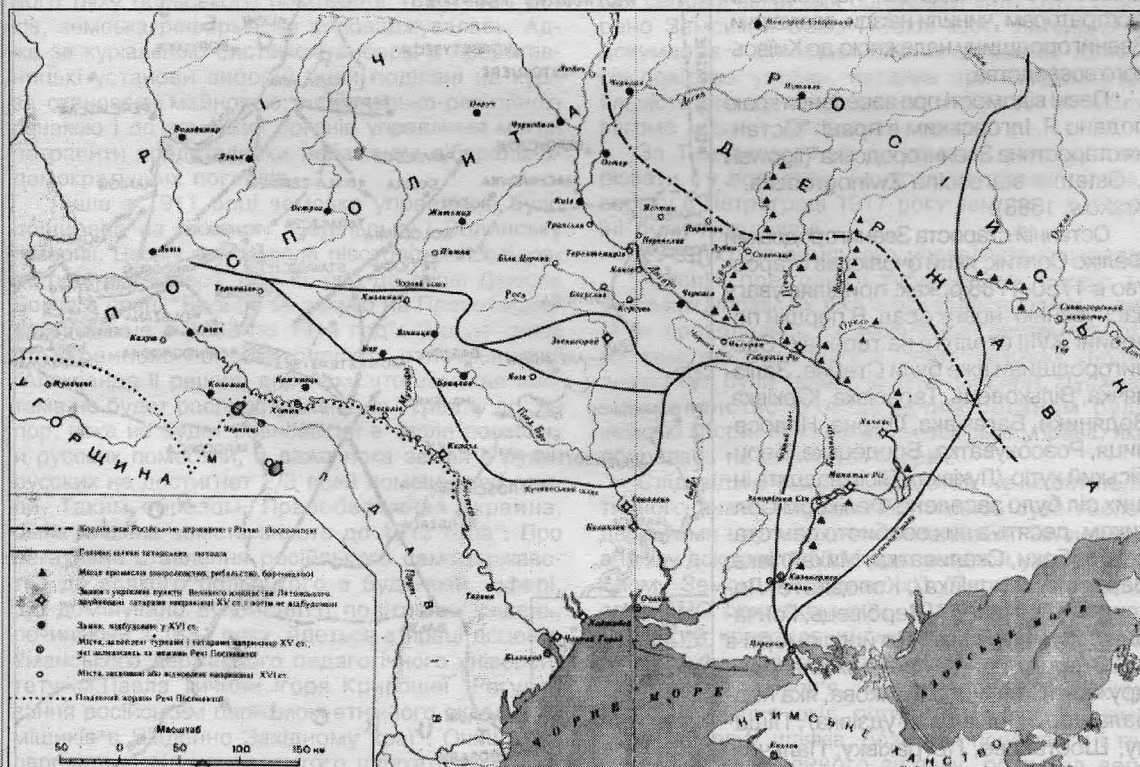
В.Юркевич відзначає, що на той час Звенигородщина граничила з Уманською пустинею на заході по річці Бабань /Бабанці/, де проходили межі ґрунтів Уманського і Бучанського.

Тут варто ще раз згадати, що будівництво замків Звенигородського /1545 рік/, у Білій Церкві /1552 рік/, Богуславського /1590 рік/, Лисянського /1593 рік/ давало можливість розвиватись подальшій колонізації краю на південь від Білоцерківщини в північній частині Звенигородщини.

Здавна тут розвивались мисливство, рибальство, бортництво. Згодом починається виробництво поташу /сировини для виготовлення пороху/, вигонка смоли та дьогтю, виплавка скла і металу з болотних руд.

Варто лиш зробити коротенький аналіз топонімів на цих теренах. Зустрічаємо: Медвин, Медувата, двічі – Моринці /морили бджіл/, Стара Буда, Нова Буда, Будище /тричі/, Буда – шість населених пунктів із зазначенням назви ближнього села/, кілька Гут, Залізничка, Поташ /двічі/, Поташня, Майданецьке, Майданівка. Якщо згадати, що будами називались підприємства по виробництву поташу, майданами – влаштовані на лісових галявинах підприємства по вигонці смоли і дьогтю, гутами – називали склоплавильні заводи, то стане ясно, яку важливу роль в розвитку промислів відігравав цей край. Про це свідчать і мікротопоніми: Смоляний шлях /біля Хлипнівки Звенигородського району/, Мазарня /біля Моринців/, Дігтярка /біля Чижівки/ та багато інших.

Продовження на 10 ст.

Україна в XVI ст.

Намісництво.

Для посилення центрального адміністративного впливу Катерина II створювала намісництва – найвищу форму адміністративно-територіальної одиниці місцевого державного, адміністративно-поліцейського і фінансового управління. Прикметно те, що намісництва особливо активно впроваджувались на українських землях, які приєднувались до Російської імперії після поділів Польщі. Намісництва були запроваджені: Харківське /1780 р./, Київське і Чернігівське /1781 р./, Катеринославське /1783 р./, Брацлавське, Подільське і Волинське /1793 р./, Вознесенське /1795 р./.

Вознесенське намісництво, створене указом від 25 січня 1795 року, має безпосереднє відношення до Звенигородщини. Центром намісництва було визначено Вознесенськ, але установи були тимчасово розміщені в Новомірогороді /нині Кіровоградська область/. До складу намісництва ввійшло 12 повітів: Вознесенський, Херсонський, Єлисаветградський /нині Кіровоград/, Новомірогородський, Тираспольський, Єленський /Балтський/, Богопільський, Ольгопільський, Уманський, Катеринопільський, Чигиринський і Черкаський. Наша Звенигородка з довколишніми селами ввійшла до Катеринопіль-

Річ Посполита і Україна

ського повіту, який згодом вже Павло I перетворив в Звенигородський повіт. За указом Павла I від 12/23 грудня 1796 року про поділ Росії на губернії Вознесенське намісництво було ліквідовано, його територія ввійшла до складу Новоросійської, Київської і Подільської губерній.

Повіт. Після ліквідації полкової системи адміністративно-територіального управління, яка існувала до ліквідації політичної автономії Лівобережної України від 80-х років XVIII століття запроваджено поділ на намісництва і губернії, які склалися з повітів. За реформою 1864 року влада в повіті очолював справник.

В 1913 році на Україні /в межах тодішньої Російської імперії/ було 99 повітів. В 1923 році повітовий поділ в УРСР було ліквідовано. За адміністративно-територіальною реформою замість 133 повітів /які були на той час/ було створено 53 округи.

Полк. Так називалась військова і адміністративно-територіальна одиниця на Україні в XVII-XVIII століттях. Полки носили назву міст чи містечок, де перебувала полкова старшина. Полк очолювався полковником та полковою канцелярією. Полкова старшина обиралася на полковій раді, їй

Вже згадувалося, що за часів речі Посполитої на українських землях запроваджувались такі адміністративно-територіальні одиниці, як староства. Від 1620 року Звенигородка із своїми землями входить до складу Корсунського староства, яке належало Яну Даниловичеві. Це староство було досить великим, до нього входили Корсунь, Стеблів, Лисянка, Данилів. Тут розвиваються поташні, що веде до винищення лісів.

Згодом, року 1639 було створено окреме Звенигородське староство, яке тривалий час, більше як півтора століття, переходило від одного старости до іншого. Таке адміністрування, наїзди, судові позови, суперечки не сприяли розвитку економіки краю.

Політична нестабільність визначала і нестабільність адміністративно-територіального поділу. Так після ряду гайдамацьких повстань, особливо Коліївщини 1768 року, виникають суперечки, до якого ж воєводства належить Звенигородське староство разом з Звенигородським повітом.

Так, люстратори /описувачі маєтностей/ 21 вересня 1789 року староство Звенигородське визначали як головне в Звенигородському повіті і включали до повіту такі староства, як Таращанське, Чигиринське, Черкаське, Корсунське, землі понад Чорним шляхом та річкою Козею, а також володіння Сінниця, Шавулиха, Кошовате у відповідності з границями, описаними в 1570 році і затвердженими королем Генріком в 1574 році. Посилаючись на документи, вони відносили Звенигородське староство до Брацлавського воєводства. Але в той же час урядовці Київського воєводства, погрожуючи люстраторам, чинили наїзди, вважаючи, Звенигородщину належною до Київського воєводства.

Певні відомості про заселення краю подано Я. Ілговським в праці "Остання старостина Звенигородська" (Ilgowski I. Ostatnia staroscina Zwinogrodzka. - Krakow, 1888).

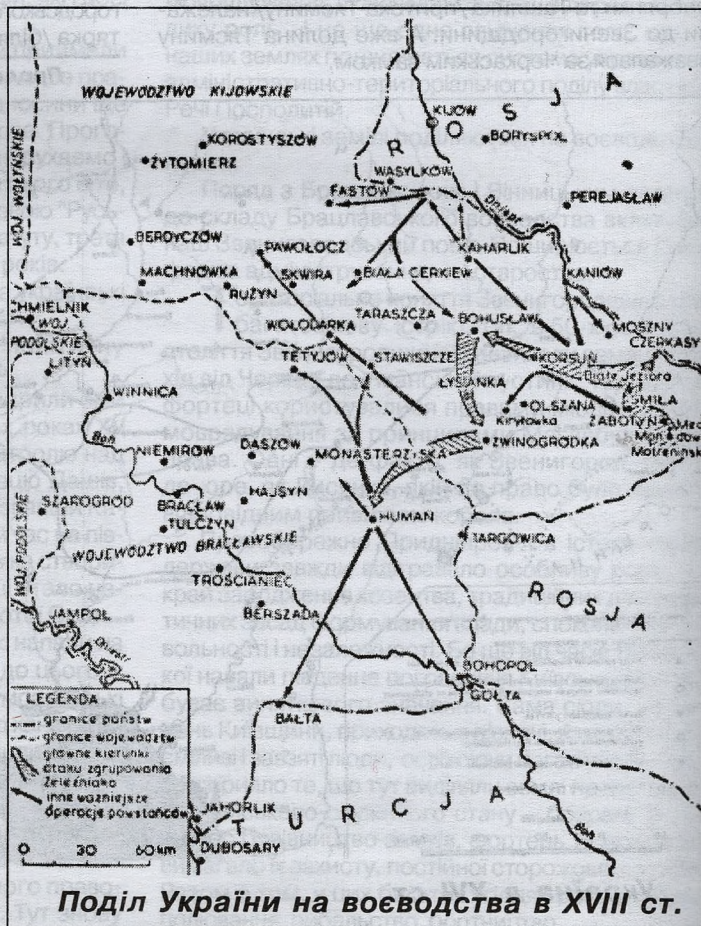
Останній староста Звенигородський Фелікс Солтик, який очолював староство в 1760-1788 роках, приділяв увагу заснуванню нових осад. В першій половині XVIII століття на теренах Звенигородщини вже були Стебне, Залізничка, Вільховець, Тарасівка, Юрківка, Водяники, Багачівка, Озірна, Новоселиця, Розсохуватка, Бродецьке, Берибський хутір /Луківка/. Вісімнадцять інших сіл було заселено Феліксом Солтиком, десять з них особисто сам староста: Ерки, Скаливатка, Михайлівка, Верески /Хлипнівка/, Колодисте, Лоташеве, Гуляйполе, Вербівець, Гончариха, Лисича Балка. По його смерті в 1788 році справу продовжила його дружина Соломія Солтикова, яка подбала про Попів ріг /Гудзівка/, Піщану, Шостакове, Петраківку, Пальчик, Стойкову, Старосічне /Ямпіль/. Як бачимо, колонізація краю йшла в південному напрямкові.

Для аналізу етнічного складу поселенців можна навести ряд досліджень, згадати ряд топонімів. Селище Барвінок колись називалось хутір шляхтича Ястремського, неподалік від Звенигородки був хутір Сочинського /лісок так і досі називають/, селище Олександрівка здавна називають Ляхівка.

Багато про що розповідають і прізвища. За дослідженнями директора Катеринопільського краєзнавчого музею Василя Яковенка і досі поширені прізвища в Лисичій Балці: Барановські, Броварські, Грушинські, Демблевські, Диковські, Кунаківські, Стрілецькі, Устяновські, Цисельські. В Глиняній Балці: Жулабичі, Завальські, Кузьмінські, Медонівські, Стулевські. В селах району: Вербівські, Добровольські, Забудські, Зілінські, Кузьмінські, Стрелецькі, Струбчевські, Яворські.

Олександрівку /Ляхівку/, як повідомив С.І. Уляницький, родовід якого походить з цього селища, здавна заселили Карасевичі, Рибіцькі, Уляницькі, Шидловські. Були і Гранковські та інші.

Ще один цікавий факт про історію заселення Звенигородщини знаходимо з аналізу прізвищ села Ризине і селища Софіївка, зроблених краєзнавцем Олександром Клочком. Тут відчутно, що поселенці приходили з північно-західних теренів України. Прізвища із закінченням "ук", "юк" і зараз поширені на півночі Хмельниччини. В згаданих селах маємо: Надюк, Славнюк, Харчук, Хотинюк, Федорчук та ряд інших, які свідчать про компактне проживання поселенців.

ЗВЕНИГОРОДЩИНА І ПОЛКОВИЙ УСТРІЙ

Вході визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького в середині XVII століття на певній частині території України було ліквідовано державний апарат Речі Посполитої і створено новий полковий устрій. Він визначався певними територіями, було реорганізовано і докомплектовано старі полки і створено нові.

Цей поділ був досить нестабільний. За адміністративним поділом України того часу різні дослідники визначають, що було від 23 до 26 полків, а іноді навіть 34.

Територія сучасної Черкаської області була поділена на такі полки: Уманський, Білоцерківський, Корсунський, Канівський, Переяславський, Черкаський, Чигиринський і Кропивнянський. Дослідники виділяють і існуючий певний час Лисянський полк, як окрему військово-територіальну одиницю.

Належність того чи іншого містечка чи села до певного полку часом зазнавала зміни. Так, в одному з документів значиться, що Звенигородка, Калниболото, Гуляйполе, В'язівка та ін-

ші, в тому числі Тарасівка і Водяники, належали до Брацлавського полку і тут же примітка, що вони, можливо, належать до Корсунського полку.

Історик В.І.Сергійчук пише, що до складу Корсунського полку в перший період визвольної війни входили Ісайки, Медвин, Вільшана, Мліїв, Звенигородка, Стеблів, Кальніболото, Деренковець, В'язівка, Сахнівка, Водяники, Гуляйполе. Певно, що до цього переліку слід додати і давнє село Тарасівку, як це видно із документу "Список украинских полков и городов..." Вільховець же належав до Білоцерківського полку.

Після Зборівського договору було знову проведено реорганізацію полків. Обмеження козацького реєстру до 40 тисяч чоловік змусило козацького гетьмана зменшити кількість полків до шістнадцяти.

Подано за: Сергійчук В.І. *Військово-територіальна організація народної армії в перший період визвольної війни 1648 - 1654 рр.*

Земські форми управління

Земські реформи як одна із форм місцевого управління були запроваджені в Російській імперії в 1864 році після скасування кріпацтва в 1861 році. Цар Олександр II спочатку запровадив земську реформу в 33 губерніях Європейської частини імперії, в тому числі і на Україні. Але, в Київській, Подільській і Волинській губерніях, де ще був відчутний вплив колишніх традицій місцевого самоврядування часів Речі Посполитої та в зв'язку з тим, що саме тут недавно прокотилася хвиля національно-визвольного руху польського повстання 1863-1864 років, земська реформа не впроваджувалась. Адж за куріальною системою виборів в представницькій установі виборці були поділені на курії за станом, майном, національно-релігійною ознакою і до земських органів управління могли потрапити представники небажаних ліберально-демократичних поглядів.

Лише в 1911 році земське управління було поширено на Київську, Подільську і Волинську губернії. Цьому передувала півстолітня послідовна політика імперії. Ось як про це пише Данієль Бовуа в праці "Борьба за землю на Правобережній Україні с 1863 по 1914 год": "Новая книга об украинско-польско-русских отношениях: "Александр II решил, впрочем, что земская система не будет распространена на Украину до тех пор, пока не будет равновесия в числе польских и русских поместий, и даже пока земля в руках русских не достигнет 2/3 всей помещичьей земли. Таким образом, Правобережная Украина, была лишена земств вплоть до 1912 года". Про негативне ставлення російського самодержавства до всякого польського в будь-якій сфері, що домінувало в прийнятті політичних рішень, починаючи з 1831 року, йдеться в праці доцента Уманського державного педагогічного університету ім.Павла Тичини Ігоря Кривошеї "Регулювання російським царизмом етнічного складу поміщиків в Південно-Західному краї". Очищаючи дворянство від неродовитого шляхетства, імперія вела політику зросійщення краю.

Яскравою ілюстрацією до цих подій є твір Кар-

пенка-Карого /Івана Тобілевича/ "Мартин Боруля". Виразно чути відгомін цих подій, коли за відсутності чи різночитання літер в якихось папірцях рід втрачав дворянські права, як то було з родиною самих Тобілевичів. Цікаву розповідь про ці події подає журнал "Українська культура", № 11-12 за 1995 рік: Назар Тобілевич. Невідомі факти з історії роду Тобілевичів.

Вже пізніше значну роль відіграли і події 1905 року, після яких імперії довелося робити певні поступки у внутрішній політиці. Вже в роки Першої світової війни для організації тилу було створено Земський Союз і Союз міст. Як видно із документів і доповідей Звенигородської земської повітової управи, питання про витрати і діяльність земства, пов'язані з війною, займали вагомим місце в діяльності земства.

За Тимчасового уряду земства почали створювати і у волостях. Та після жовтневого перевороту в Петрограді 1917 року земства на Україні були ліквідовані.

Структура земського управління складалася з повітових і губернських зборів та земських управ. Як вже згадувалося, земські вибори проводились за куріальною системою, отже земства були всестановим органом управління. Тут були представлені дворяни, буржуазія, селянство. Розпорядчим органом були земські збори, виконавчим – земська управа, яка обиралась на земських зборах.

Слід відзначити, що земства не мали політичного значення, вони займались суто господарськими і культурними питаннями. Як видно з аналізу документу "Доклады уездной управы Уездному Земскому Собранию" /Пятой очередной сессии. С приложениями. 1915 год"/ /Звенигородський краєзнавчий музей. Основний фонд №1728/, в компетенцію земства входили питання: охорона здоров'я, народна освіта, будівництво і утримання шкіл, підтримання в належному стані місцевих шляхів, розвиток поштової і телеграфно-телефонного зв'язку, розподіл державних грошових зборів, збирання і подання статистичних відомостей, страхування та інші.

підлягали не лише козаки, а й всі верстви населення. Полковник здійснював військову і цивільну владу через полкову канцелярію. Городові козаки обирали полкову і сотенну старшину на полковій раді.

Ратуша – орган міського самоврядування, який вів судові та фінансові справи. Діяв в містах і містечках, де не було міської думи. У Вільховці зберігся місцевий топонім – на центр села і досі називають – ратуш. З другої половини XIX століття в результаті судової і міської реформ цей орган місцевого самоврядування було ліквідовано.

Староство – адміністративно-територіальна господарська одиниця в державних володіннях Речі Посполитої. До складу староства могло входити одне і більше міст і містечок та кілька сіл. Очолював староста – представник короля, який здійснював адміністративні, судові та інші функції.

Стан – адміністративно-територіальна одиниця в повітах, запроваджена в 1837 році. Губернатор призначав станового пристава, якому підпорядковувались в селах соцькі і десяцькі. Згодом, від 1878 року в селах ще було запроваджено посаду урядника – помічника станового пристава.

Визначення кордонів України в 20-х роках ХХ століття

Про проблеми визначення кордонів України в ході розвалу Російської імперії і встановлення нової імперської структури колишнього СРСР в дослідженні Вячеслава Ложкіна знаходимо чимало повчальних фактів. Важливою складовою суверенітету держави є її право на свою територію. Відразу після Лютневої революції в переговорах Центральної Ради з Тимчасовим урядом постало питання кордонів. Після суперечливих переговорів Тимчасовий уряд в серпні 1917 року визнав повновладдя Центральної Ради в п'яти губерніях: Київській, Волинській, Подільській, Полтавській і Чернігівській.

Після повалення Тимчасового уряду в Петрограді Центральна Рада в Третньому універсалі 20 листопада 1917 року визначила територію Української Народної Республіки Київщину, Поділля, Волинь, Чернігівщину, Полтавщину, Харківщину, Катеринославщину, Херсонщину, Таврію /без Криму/.

Варто зауважити, що в Проекті Комісії по виробленню Конституції Української Держави "Основний Державний закон Української Народної Республіки" /1920 рік/ в розділі 1 артикул 4. було сказано:

"Територію Української Держави складають: Київщина, Волинь, Поділля, Херсонщина, Таврія, Катеринославщина, Полтавщина, Чернігівщина, Харківщина та Слобожанщина, а рівно всі інші землі, що їх в більшості заселяє український народ".

Як розглядалися етнічні кордони України в цей складний час, можна бачити з опублікованої в праці В. Ложкіна "Оглядової карти українських земель", складеній 1920 року у Відні.

За нею визначались такі українські етнічні зем-

лі: /подаємо із збереженням правопису оригіналу карти/: Верховина, Підгір'є, Галичина, Волинь, Підлясе, Поділе, Правобічне Подніпре, Запороже, Чорноморський, Таврія, Крим, Донеччина, Гетьманщина, Слобожанщина, Кубанщина.

/Подано за публікацією: Вячеслав Ложкін "... кричимо й простягаємо свої мозолясті руки до рідної України./ З історії встановлення кордонів України в 20-х роках ХХ століття." Журнал "Пам'ятки України".

Були і пропозиції федеративного устрою. Так, у "Проекті Конституції основ державних законів УНР" О.Ейхельман пропонував: "Конструкції політичної організації Української Народної Республіки надати федеративно-державну форму, а саме поділити край на "Землі", в нових раціональних територіальних межах, відкинувши сучасні губернські межі. Нові території, котрі назвемо "Землями, повинні бути розмежовані з великою увагою до властивостей населення, до економічних умов і топографічної конфігурації".

Як бачимо, ідея федералізму не нова, вона має свою історію. Так, ще в 1905 році групою членів Української Народної Партії було запропоновано проект "Основного закону" "Самостійної України" Спілки народу Українського, в статті 1 якого було сказано: Україна є спілка вільних і самоуправних земель, утворених на підставі своїх природних особливостей та окремішностей і заселених українцями. Таких земель є дев'ять: Чорноморська Україна, Слобідська Україна, Степова Україна, Лівобережна Україна або Гетьманщина, Північна Україна, Полісся або Гайова Україна, Підгірська Україна, Горова Україна і Понадморська Україна.

недемократичних методів управління, яких і вимагала однопартійна політична структура держави.

По суті було здійснено перехід від чотиріступеневої системи управління: центр – губернія – повіт – волость до триступеневої з чітким рівнем контролю і підпорядкування: центр – округ – район.

Тоді, в 1923 році Звенигородка і 8 волостей Звенигородського повіту ввійшли до складу Шевченківської округи з центром в Корсуні. Та вже 1925 року, коли на Україні було ліквідовано губернії, Звенигородський район ввійшов до складу Уманської округи.

Невдовзі, в 1930 році було ліквідовано округи, тобто було зроблено спробу перейти на двоступеневу систему управління. Тоді Звенигородський район мав безпосереднє республіканське підпорядкування.

Але вже в 1932 році на Україні створюються такі адміністративно-територіальні одиниці, як області. Тоді Звенигородський район входить до складу Київської області, в якій і перебував аж до створення 7 січня 1954 року Черкаської області, в складі якої перебуває і досі.

Продовження на 14 ст.

ВИДИ ПОДАТКІВ

Віра – грошова плата на користь князя за вбивство вільної людини /"Руська правда"/.

Дика віра – загальна /зне-сіблена/ віра, яка сплачувалася колективно общиною / від "дикий" – нікому не належний/.

Костки – податок за проїзд.

Ланове – державний грошовий поземельний податок з феодално залежних селян. Визначався постановою сейму, обчислювався з одиниці оподаткування – лану.

Лан – поземельна міра.

Малий лан – 30 моргів /16,8 га/, великий лан – 43,5 морга /25 га/.

Мит – торговельне мито.

Осьмиче – торговельний податок.

Побережне – податок за причал човнів і суден.

"Покон вірний" – правила, статут для збирача вір та інших поборів на користь князя.

Реформи в УРСР

Згодом, встановлення Радянської влади на Україні та подальше входження її в СРСР ще тривалий час вимагало уточнення кордонів Української Радянської Соціалістичної Республіки /УРСР/. Тоді до РСФСР /Російської федерації/ відійшли округи Південно-Східної області.

Після створення СРСР починається адміністративно-територіальне реформування України. Реформи проводились, починаючи з 19-22 -1923 років. Так, друга сесія ВУ ЦВК сьомого скликання постановою від 12 квітня 1923 року затвердила поділ республіки на 53 округи замість 102 повітів, було створено 706 районів замість 1989 волостей.

Реформа мала на меті наближення державного апарату до населення, посилення виконавчої вертикалі та зменшення впливу самоврядування. Декларована вся влада радам лишалась лиш декларацією. Посилення виконавчої вертикалі перетворювало ради у виконавців планів розверсток, рішень та наказів вищих керівних органів, що досить характерно для тоталітарних,

Реформи в УРСР

Згадаймо, як господар коней перепрягає...

До цих територіальних реформуваль вартості додати той факт, що в ході різних новацій було досить вільне поводження з визначенням статусу населених пунктів. Хто має бути містом чи селищем міського типу, хто – містом районного чи обласного підпорядкування – все це додавало і додає певних не рівних вимог і підходів до вирішення багатьох питань. Так, нашій Звенигородці, яка ще в часи середньовіччя була містом, мала магдебурзьке право, звання міста було повернуто лише 1938 року. І досі не мають статусу міст Лисянка, Катеринопіль, стародавній Маньківка і Монастирище...

Для аналізу деяких особливостей проблем адміністративно-територіального поділу може служити історія створення 7 січня 1954 року Черкаської області. Ось як про це розповідає колишній секретар обкому партії, член Національної спілки журналістів України, кандидат історичних наук Григорій Володимирович Суховершко / Час випробувань і надій // Публікації до 50-річчя утворення Черкаської області. Газета "Нова доба" від 21 січня, 4 лютого, 6 травня 2003 року/: "Не створювало кращих умов для розвитку економіки і культури області неодноразове адміністративно-територіальне перекроювання її земель. На час утворення області в 1954 році до неї відійшло 30 районів. Через 5 років їх укрупнили й виявилось 21 /це наші сучасні 20 районів та ще Гельмязівський/. У 1963 році райони укрупнили ще раз і їх стало 10. 1964 року відновили 6, стало 16. Пізніше додалось ще 4. Загалом нараховувалося 20. Ця кількість зберігається й донині. Так само вільно поводитися з господарствами. То їх укрупняли, то розукрупняли, то переводили колгоспи в радгоспи або навпаки.

А що робилося з селами? Ось 12 листопада 1959 року Президія Верховної Ради УРСР приймає Указ про передачу з Черкаської області до Кіровоградської двадцяти населених пунктів. До складу Київської області – трьох. 27 січня 1964 року до складу Київської області передано з Черкаської ще два села. Цим же Указом до складу Черкаської області передано з Полтавської п'ять сіл. Подібного змісту укази були й пізніше. Жителі села Пастирського /нині село Смілянського району/ ніяк не могли второпати, чого їхнє село 30 грудня 1959 року було передано до складу Кіровоградської області, а 9 травня 1963 року зроблено навпаки – передано з Кіровоградської області знову до Черкаської.

Подібні вільності допускав і Черкаський облвиконком, передаючи окремі села то в один район, то в інший, укрупнюючи й через деякий час роз'єднуючи сільські ради.

Це була неприкрита наруга над селянством області, ініціаторами якої здебільшого виступали місцеві керівники."

Хронологія подій, відзначення 50-річчя утворення Черкаської області, урочистості з приводу 80-річчя утворення Звенигородського району ще раз нагадують – реформування територіального устрою відбувається постійно. Та варто замислитись і над зауваженнями керівника нашої області, науковця Г.В.Суховершка, який, відзначаючи всі позитивні наслідки створення в 1954 році Черкаської області, акцентує увагу і на тих волюнтаристських, авторитарних рішеннях, які аж ніяк не сприяють справі.

Відзначаючи 15-ту річницю Незалежності України, ми все частіше чуємо про потребу проведення адміністративно-територіальної реформи, поліпшення системи управління, підвищення ролі місцевого самоврядування. Все це треба сприймати як вимогу часу, як життєву необхідність.

Бо владний устрій держави має служити народу.

Черкащина в 1963 і 1965 рр.: "Нова доба", 6 травня 2003 р.

Подимне – одна з форм податі в Давній Русі та на землях, які в XIV-XVIII століттях перебували під владою Польщі і Литви. Одиниця оподаткування – дим /будинок, двір/.

За часів Київської Русі подимне сплачували селяни-общинники. В XIV-XVII століттях подимне сплачували на користь Великого литовського Князя і польського короля державні і частково панські селяни. Згодом подимне перетворилося на звичайний натуральний та грошовий чинш.

Тамга – податок за тавро при продажу худоби.

Чинш – регулярний грошовий або натуральний податок /оброк/, який безземельні особисто вільні селяни /не кріпаки/ платили державі чи феодалові. Розмір державного чиншу був вдвічі нижчий, ніж у приватних маєтках. Податок сплачувався за користування орними землями та іншими угіддями. На Україні діяв від XIV століття і майже до середини XIX століття.

Чопове – державний податок на виробництво і продаж алкогольних напоїв.

3 ВОЛОСТЕЙ УТВОРИЛИ РАЙОНИ

У Києві 7 листопада 1917 року Третім Універсалом Центральної Ради проголошено: "Віднині Україна стає Українською Народною Республікою". До її складу входили землі як адміністративні одиниці: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Вказувалося, що: "Остаточне визначення границь Української Народної Республіки як щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і суміжних губерній і областей, де більшість населення українське, має бути встановлена по згоді зорганізованої волі народів". Адміністративний поділ передбачав об'єднання земель не за територіальним, а за етнічно-історичним принципом. Мали формуватися землі і волості.

В проєкті "Основного Закону Української Народної Республіки" (Конституції) 1920 року передбачався той же етнографічний принцип земель, що і в Третньому Універсалі, але додано Слобожанщину та "рівно всі землі, що їх в більшості заселяє український народ" (Артикул 4). В Артикулі 133 вказується, що "Громади, волості, містечка, міста та вищі одиниці самоврядування користуються з автономії...". Саме "вищі одиниці самоврядування" пропонувалося називати "Землями". Однак Конституції не вдалося набути чинності. Районування зосталося те, що й було до революційних подій 1917 року — губернії, повіти, волості. Того ж таки 1920 року московсько-більшовицькі війська розгро-

мили Українську Народну Республіку і встановили свою владу. У квітні 1923 року Всеукраїнський центральний виконавчий комітет (ВУЦВК) прийняв постанову про нове місцеве самоврядування. За ним скасовувалися повіти і волості й утворювалися округи та райони.

На території теперішньої Черкаської області створено Шевченківську та Уманську округи. До першої відійшли усі північно-східні шевченківські села. З колись великого Звенигородського повіту утворилося кілька районів. Їхніми центрами стали колишні волості. Східні села відійшли до Шполянського району, південні повністю і по сьогодні — до Катеринопільського, так як і північні — до Лисянського. Навряд чи тепер хто знає, що Рижанівка була районним центром. До складу району входило 15 сільських рад. З теперішніх сіл це — Вільховець, Гусакове, Водяники, Кобиляки, Мизинівка, Попівка, Стара Буда, Чемериське, Чижівка. У Рижанівці на 17 грудня 1926 року жило 3956 осіб, з них 22 росіяни і 750 євреїв. Та найбільшим селом в тодішньому районі був Вільховець. Тут жило 6576 чоловік, з них 52 росіяни, 46 євреїв та 92 поляки. Перевагою Рижанівки стали дві обставини: вона була в центрі названих сіл і тут був базар. Загалом у районі жило 36242 особи.

У Звенигородський район входило 16 сільських рад. Ці села становили ядро району у всі роки і до сьогодні. Найбільшим селом була Тарасівка — 1140 дворів та 4988 жителів, потім Козацьке — відповідно 1121 та 4780 і Юрківка — 896 та 3951.

Передостанньою після Павлівки була Звенигородська сільрада. У ній нараховувалося 187 дворів та 934 людини. Сама Звенигородка мала статус міста і мала міську раду. На час створення району 1923 року у місті жили 9281 українець, 624 росіяни, 261 поляк і 5303 євреїв.

До округи входило 20 районів (частини з них тепер належать до Вінницької та Кіровоградської області), а міст було двоє — Умань, Звенигородка та містечко Тальне. Наведемо їх склад населення також за національністю: Умань — 40892 жителі, з них українців 14088, росіян 3114, поляків 896, євреїв 21985; Тальне — 10196, з них — українців 4147, росіян 1456, поляків 53, євреїв 4495.

Уманська округа була створена також за історичним принципом. До неї увійшли землі, які належали в давнину до Уманщини та входили до Звенигородського ґрунту. Округа за кількістю населення посідала шосте місце в Україні, серед 41-ї. Після її скасування, на початку 1930-х років, було розформовано і Рижанівський район, а його села влилися до Звенигородського. Після укрупнення районів у 1963 році до Звенигородського району увійшла частина сіл Вільшанського. Донині він має ті територіальні межі і ту ж кількість сіл.

Вадим МИЦИК, директор Тальнівського музею історії хліборобства.

Газета "Шевченків край" від 15 лютого 2003 року.

Черга районів	Черга сільрад	Назва сільрад	Разом		В тому числі												
			Господарств	Населення обох статей	Українці	Росіяни	Євреї	Поляки	Німці	Чехи	Болгари	Греки	Білоруси	Молдавани	Інші	Національн. неввідома	Нерозподіл. за нац.
15		Рижанівський район															
	1	Вільховецька	1641	6576	6335	52	46	92	-	10	4	-	2	-	2	-	33
	2	Водяницька	711	2981	2954	4	4	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	3	Гусаківська	543	2132	2132	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	4	Заліська	673	2730	2725	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	5	Кобилякська	412	1673	1661	9	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
	6	Кобриново-Гулянська	683	2942	2940	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	7	Кучківська	143	651	651	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	8	Мизинівська	302	1280	1277	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	9	Павлівська	117	478	478	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	10	Попівська	637	2604	2600	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	11	Рижанівська	953	3956	3167	22	750	-	-	-	-	-	-	-	3	-	14
	12	Старо-Будянська	334	1380	1339	-	-	41	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	13	Чмериська	378	1563	1553	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	14	Чижівська	605	2641	2641	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	15	Яблунівська	607	2655	2648	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Разом по району	8739	36242	35101	90	822	158	-	10	4	-	5	-	5	-	47

ДОДАТКИ

ОКУПАЦІЙНА НІМЕЦЬКА ВЛАДА НА УКРАЇНІ

В роки Великої Вітчизняної війни німецька влада на тимчасово окупованій території України поділила її на округи і гебітскомісаріати. Гебітскомісаріати об'єднували кілька районів. Гебітскомісаром Звенигородщини був капітан Беккер, відомий тим, що до цього він був комендантом концтабору Уманська яма, де загинули десятки тисяч в'язнів-вопелоненних.

Німецьким органам влади, які очолював гебітскомісар, підпорядковувалася жандармерія, охоронні війська, місця ув'язнення / тюрми / і агрокомендатура / ляндріт.

Агрокомендатурі були підпорядковані місцеві українські органи влади. Районній управі підпорядковувалася поліція / поліцаї /, міська і сільські управи із старостами і комендантами, а також громадські господарства, які очолювали голови.

Як бачимо, окупаційна влада, створюючи свою структуру управління, зберегла радянські колективні господарства / колгоспи / як зручну форму використання селянської праці, лиш перейменувавши їх в громадські господарства.

ДОКУМЕНТИ

АНАЛІЗ ДОКУМЕНТІВ

Як відбувалося возз'єднання чи приєднання України до Російської держави можна бачити із документів того часу.

Насамперед, були послані представники російського уряду для приведення населення до присяги на вірність Російській державі. Для кожного полку визначався перелік населених пунктів / в документі вони називаються города /, які входили до його складу.

Як видно із документу "1654 г. Первая половина января. — Список украинских полков и городов, в которые были посланы представители русского правительства для приведения населения к присяге на верность Русскому государству" Звенигородка, Калниболото, Гуляйполе, Тарасівка, Водяники були віднесені до Брацлавського полку з приміткою: "возможно, города от Звенигородки до Водяники относились к Корсунскому полку".

Вільховець був віднесений до Білоцерківського полку.

З подальшого документу "1654 г. января-февраля "Сводные данные из записных книг о приведенных к присяге украинских сел и городов после воссоединения Украины с Россией" можна судити про склад населення і чисельність козаків, які приймали присягу:

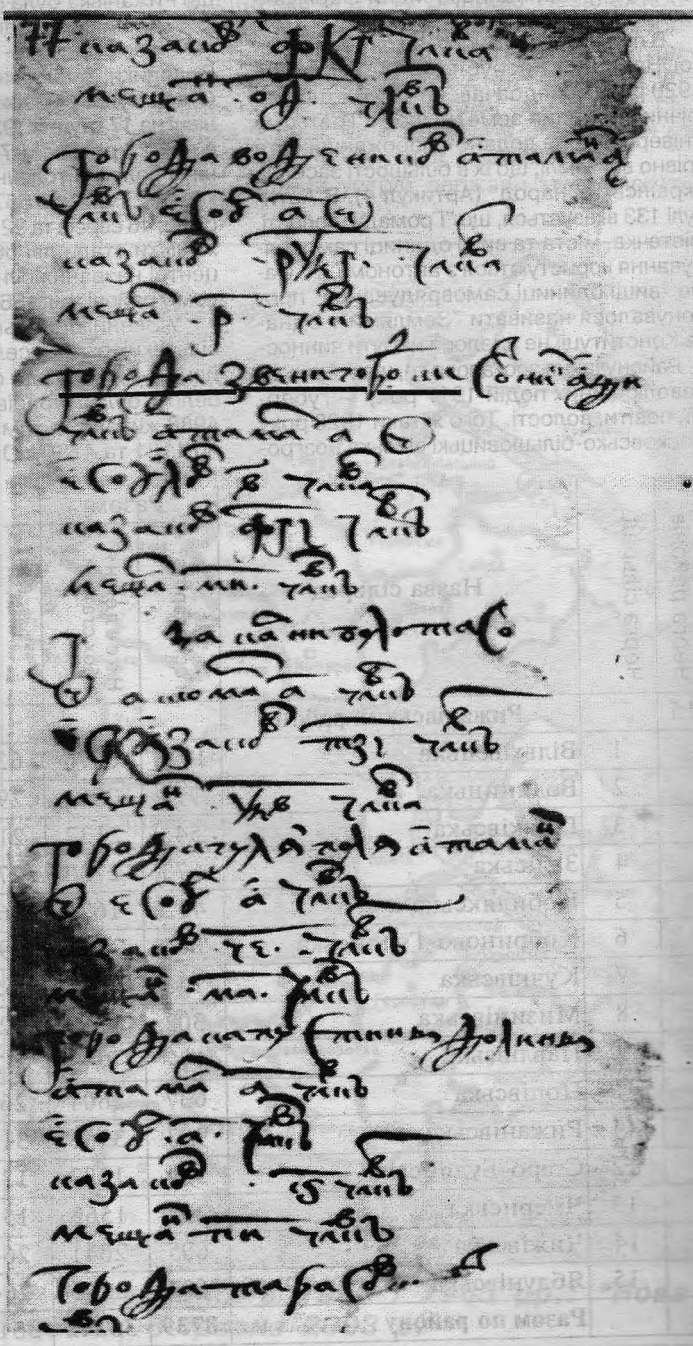
"Розпись Корсунского полку городов... Города Водеников: атаман 1 ч., есаул 1 ч., казаков 163 ч., мещан 100 ч. Города Звенигородки: сотник 1 ч., атаман 1 ч., есаулов 2 ч., казаков 513 ч., мещан 48 ч. Города Тарасовки: сотник 1 ч., атаман 1 ч., есаулов 2 ч., казаков 365 ч., мещан 46 ч.

Цей документ відносить Звенигородку до Корсунського полку.

"Белоцерковского полку: Ольховецкая сотня: сотник 1 ч., есаул 3 ч., казаков / чимало, бо був великий супровід послів /.

1654 г. января-февраля "Сводные данные из записных книг о приведенных к присяге жителей украинских сел и городов после воссоединения Украины с Россией".

ЦГАДА СССР (Москва) ф. 124, 1654, 1№, л. 17,

ДОКУМЕНТИ

18.317. — Генваря 11. Высочайше утвержденный докладъ Сената. — *Объ учрежденіи мѣстечка Звенигородка въ Киевской Губерніи уѣзднымъ городомъ, вмѣсто Екатеринополя.*

Докладъ. Киевскій Гражданскій Губернаторъ Милашевичъ, принявъ, по новому въ Именномъ Вашего Императорскаго Величества отъ 12 Декабря 1796 года указъ о Губерніяхъ предписанію, отшедшія къ Киевской Губерніи отъ другихъ сосѣдственныхъ Губерній части, и раздѣливъ всю въ составъ сей Губерніи вошедшую часть, сообразно Высочайше конфирмованному Вашимъ Императорскимъ Величествомъ 31 Декабря 1796 года штату, на 12 уѣздовъ, назначилъ съ Губернскимъ городомъ Киевомъ уѣздными городами прежде существовавшіе Черкасскъ, Чигиринъ, Екатеринополь, Умань, Липовецъ, Пятигоръ, Сквиръ, Махновку и Радомысль, да вновь въ части еще въ 1795 году отъ Брацлавской Губерніи причисленной съ тою, что въ Киевскомъ уѣздѣ по сю сторону рѣки Днѣпра остается, Богуславъ и Васильковъ. Сенатъ, о оставленіи Киевской Губерніи въ семь положеніи, подносилъ Вашему Императорскому Величеству всеподданный докладъ, который въ 29 денъ Августа 1797 года Высочайше Вашимъ Императорскимъ Величествомъ и конфирмованъ, и для должнаго по оному исполненія, сдѣлано отъ Сената предписаніе.

Нынѣ Киевскій Губернаторъ Милашевичъ представляетъ Сенату, что онъ, обозрѣвъ лично назначенные къ учрежденію Киевской Губерніи уѣзды, нашелъ невыгоднымъ въ Екатеринополь быть уѣздному городу, по низкому и болотистому мѣстоположенію, а удобнымъ признаетъ быть оному въ Звенигородкѣ, лежащемъ отъ Екатеринополя въ 15 верстахъ, гдѣ прежде были Польскія Судебныя мѣста, и хотя на той самой рѣкѣ, называемой Гнилой Тикичъ, по на песчаномъ грунтѣ; изыскавъ при томъ, что оба сіи селенія суть во владѣніи Старостины Салтыкъ, по праву Старостинскому.

Всемиловѣйшій Государь! Сенатъ, разсмотрѣвъ помянутое Киевскаго Губернатора Милашевича представленіе о учрежденіи, вмѣсто Екатеринополя, уѣзднымъ городомъ мѣстечка Звенигородка, по выгодному мѣстоположенію, находитъ сіе его предположеніе полезнымъ; по чему всеподданныйше представляя о семъ Вашему Императорскому Величеству, испрашиваетъ Высочайшаго Вашего Императорскаго Величества указа.

Резолюція. Быть по сему.

Полное собрание законовъ Российской имперіи. Т. XXV. с. 26-27

Звенигородка — у. г. Киевской губ., при р. Гниломъ Тикичѣ. Название города объясняютъ тѣмъ, что прежде онъ находился на высокой горѣ, въ 7 верстахъ отъ теперешняго его мѣстоположенія; тамъ стояли замки съ колокольнею, съ которой звонили въ случаѣ появленія неприятелей. З. замокъ былъ разрушенъ татарами и возобновленъ въ 1545 г. З. стала уѣзднымъ гор. въ 1796 г. Жит. 13127. Правосл. 6872, раскольники 151, римско-католиковъ 194, евреевъ 6272 и т. д. Дворянъ 1010, духовныхъ 36, купцовъ 104, мѣщанъ 10347, и т. д. Городскихъ расходовъ 37678 руб., въ томъ числѣ на содержаніе город. управленія 8063 р., на народное образованіе 1166 р., на благотворительную часть 680 р., на врачебную 360 р. Фабрикъ и заводовъ 7 (мельн. 2, винокуренно-дрожжевой зав. 1, пиво-медоваренныхъ 2 и кирпичныхъ 2). Торговля незначительна. Больница, мужское и женское 2-хъ классныя училища, библиотека, типография, книжная лавка, еврейская богадельня.

З. уѣздъ занимаетъ, по статистическимъ изслѣдованіямъ министерства внутреннихъ дѣлъ, 289381 дес. Поверхность у. возвышенъ. Высшая точка при с. Рѣпки 799 ф. и при с. Федюковѣ 788 ф. Почва у. черноземная, но въ сѣверной части понадается песокъ, смѣшанный мѣстами съ черноземомъ. Въ у. находится гранитныя каменоломни при с. Вороновѣ и Васильковѣ. Въ 1890 г. добыто гранита 263 кв. саж. При с. Кагановкѣ добывается жерновой песчаникъ. Бѣлая глина понадается по всему у. и идетъ для окраски крестьянскихъ домовъ. Лучшая глина около с. Юрковки и Новоселицы. Каменный уголь добывается въ с. Екатеринополь; въ 1890 г. его добыто 693300 пд. Главная р. у. Гнилой Тикичъ, съ притоками Поповка, Шпола и Россоховатка. По изслѣдованію 1880 г., всѣхъ лѣсовъ было у владѣльцевъ 24901 дес., у крестьянъ 220 дес. Всѣхъ жителей въ у. 236280. Православныхъ 213652, евреевъ 17797, рим.-католиковъ 1010. Крестьянъ 194806, дворянъ 798, духовныхъ 1431, купцовъ 159, мѣщанъ 16871, военного званія 18312. Всѣхъ населенныхъ мѣстъ (1887) 557. У крестьянъ въ 219 селеніяхъ было 24926 дворовъ, съ 27256 жилищными строениями. Жители занимаются, главнымъ образомъ, хлебопашествомъ. Въ 1881 г. 73 дворянина имѣли 113946 дес. земли, 3 купца 757 дес.; у трехъ владѣльцевъ было 42941 дес., свыше 1 т. дес. было у 27 влад., отъ 500—1000 д. у—16. Крестьянамъ въ 1878 г. принадлежало 146706 д. пахатной земли. У частныхъ владѣльцевъ было пахатной земли 86073 дес., огородной 3387 дес., луговой 5617 дес., выгоновъ 1474 дес. У крестьянъ было пахатныхъ земель 113498 дес., огородной 20299 дес., луговой 5097 дес., выгоновъ 3667 дес. Въ 1881 г. было подъ рожью 24829 дес., подъ ячменемъ 12702 дес., подъ гречихою 6692 дес., подъ овсомъ 18110 дес., подъ просомъ 12894 десятины. Въ последнее время въ у. развился посѣвъ свекловицы. Въ 1885 г. подъ свекловичными плантаціями было 6790 дес., и собрано съ нихъ свекловицы 814298 берковц. Урожай на нѣкоторыхъ плантаціяхъ доходилъ до 175 бер. съ дес. Въ у. 6 сахарныхъ заводовъ, съ оборотомъ 2772280 р. Подъ рапсомъ у владѣльцевъ было 1238 дес. Большихъ садовъ въ у. немного. Промышленный характеръ въ 1885 г. имѣли 4 сада, величиною отъ 5 до 8 дес. Въ 1892 г. было лошадей у помѣщиковъ 7379, у крестьянъ 16356, у горожанъ 701. Въ у. 2 конскихъ завода. Рогатаго скота 31907 гол., свиней 30520, овецъ простыхъ 86021 шт., козъ 1016. Въ 1884 г. торгующихъ было 1236 чел., арендующихъ земли 267, ремесленниковъ 1566, занимающихся пищевой торговлей 343, извозчиковъ, поденщиковъ и черноработныхъ 10704, занимающихся умственнымъ трудомъ 815. 3 дрожжевыхъ, винокуренныхъ и водочныхъ зав., съ оборотомъ въ 1525330 р. 1 кирпично-изразцовый, 1 механический и т. д. Одно двухклассное училище и 9 одноклассныхъ, не считая церковно-приходскихъ школъ и школъ грамотности. Больницы были въ 2 селахъ, при 4 сахарныхъ зав. и 3 экономіяхъ, а приемные покои — еще въ 4 мѣстахъ. У. дѣлится на 3 стана и 4 благочинныхъ округа. Въ у. 7 мѣстечекъ, въ которыхъ есть мѣщанскія управы. Много кургановъ, городищъ, валовъ и другихъ памятниковъ старины.

А. О. С.

Энциклопедический словарь. Ф. Брокгауз и И. Ефрон, С.-Петербург, 1894

ДОКУМЕНТИ

ЗВЕНИГОРОДСЬКИЙ ПОВІТ

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ СТАНОМ НА 1904 РІК

Джерело: "Карта Звенигородского уезда". Составлена по официальным сведениям в 1904 году Землемером имений Их Сиятельств Графов Бобринских Губернским Секретарем Иваном Яковлевичем Дороганевским.

Масштаб: в английском дюйме 5 верст.

Выдано Хромо-Литографией Киевского губернского правления. Дозволено цензурою 16 мая 1903 года за №1009. г. Киев.

(Примітка: ця карта була опублікована в сигнальному випуску журналу "Спадщина" за 2002 рік).

На той час Звенигородський повіт мав 17 волостей які поділялись на чотири стани. Населені пункти мали статус: місто, містечко, село, деревня, хутір. На відміну від села – великого сільського поселення з церквою, назву деревня вживали до менших населених пунктів, які, як правило, не мали церкви і парафіяни були приписані до храму в близькому селі. На Україні назва деревня вживалося лише в офіційних документах.

Адміністративно-територіальний устрій Звенигородського повіту в 1904 році.

Складався з 17 волостей.

1. Вільшанська.
2. Козачанська.
3. Шполянська.
4. Стецівська.
5. Мокро-Калигірська.
6. Гусаківська.
7. Катеринопільська.
8. Петраківська.
9. Журжинська.
10. Лисянська.
11. Боярська.
12. Виноградська.
13. Пединівська.
14. Тарасівська.
15. Єрківська.
16. Неморозька.
17. Чижівська.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО ПОВІТУ СТАНОМ НА 1904 РІК

Укладено за джерелом "Карта Звенигородского уезда Киевской губернии. 1904 г." Ця карта була опублікована в сигнальному випуску журналу "Спадщина", 2002 р.

**Повітове місто
Звенигородка. 2219
дворів.**

6. с. Васильків, 690.
7. с. Кримки, 502.
8. с. Водяне, 335.

Перший стан.

IV. Стецівська волость.

1. м. Вільшана, 1053.
2. д. Петрики, 203.
3. х. Моргунове, 22.
4. с. Вербівка, 417.
5. с. Воронівка, 480.
6. с. Товста, 541.

1. с. Стецівка, 561.
2. с. Чичиркозівка, 282.
3. д. Ружківка (Вікніне, 1958 р.)
4. с. Вікніне, 227.
5. с. Киселівка, 124.
6. с. Капустине, 441.
7. с. Іскрине, 338.
8. с. Каменоватка, 91.
9. с. Скотарево, 186.

II. Козацька волость.

1. с. Козацьке, 619.
2. с. Зелена Діброва, 576.
3. д. Павлівка, 82.
4. с. Топильна, 628.
5. с. Княжа, 561.
6. с. Лозоватка, 435.

V. Мокро-Калигірська волость.

1. м. Мокро-Калигірка, 539.
2. с. Ступичне, 378.
3. с. Соколівка, 521.
4. с. Суха Калигірка, 258.
5. с. Єлисаветка, 187.
6. с. Ярошівка, 217.
7. д. Глиняна Балка, 83.
8. с. Коритня, 119.
9. д. Ярославка, 175.
10. с. Антонівка, 191.
11. с. Кавунівка, 151.
12. с. Товмач, 465.

III. Шполянська волость.

1. м. Шпола, 1856.
2. с. Терешки, 421.
3. с. Сигнаївка, 604.
4. с. Мар'янівка, 310.
5. д. Устинівка (Васильків, 1958 р.)

Другий стан

VI. Гусаківська волость.

1. с. Гусакове, 382.
2. с. Заліське, 420.
3. с. Кобринове, 530.
4. с. Білашки, 134.
5. с. Вільховець, 1027.
6. с. Розсохуватка, 427.

VII. Катеринопільська волость.

1. м. Катеринопіль, 1122.
2. с. Новоселиця, 510.
3. д. Радчиха, 143.
4. с. Романівка, 80.
5. д. Любомирка, 96 (Кайтанівка).
6. с. Кайтанівка, 221.
7. с. Вербівець, 363.
8. с. Гуляйполе, 324.
9. с. Шостакове, 248.
10. с. Колодисте, 443.

VIII. Петраківська волость.

1. с. Петраківка, 397.
2. д. Стійкове, 165. (Петраківка, 1958 р.)
3. с. Бродецьке, 234.

4. д. Гончариха, 214.
5. с. Ромейкове, 122.
6. с. Луківка, 156.
7. с. Пальчик, 307.
8. с. Лоташево, 301.
9. с. Піщана, 248.
10. с. Ямпіль, 261.
11. д. Лисича Балка, 240.
12. д. Петрівка, 73.
13. д. Червоний Брід, 34.
14. д. Семенівка, 17.
15. д. Потоки, 76.
16. с. Кобилянка, 84.

Третій стан.

IX. Журжинська волость.

1. с. Журжинці, 524.
2. с. Щербачинці, 406.
3. д. Буда Журжинська, 44. (Журжинці).
4. с. Гута Журжинська, 103. (Журжинці).
5. с. Хижинці, 393.
6. с. Почапінці, 345.
7. с. Шестеринці, 274.

X. Лисянська волость.

1. м. Лисянка, 1049.
2. д. Монастирок, 104.

(Жовтень, Лисянка, 1970 р.).

3. с. Бужанка, 318.
4. с. Жаб'янка, 215.
5. с. Дібрівка, 175.
6. с. Смільченці, 247.
7. д. Ганжалівка, 112.
8. д. Орли, 126.
9. с. Будища, 143.

XI. Боярська волость.

1. м. Боярка, 245.
2. д. Побережна, 231.
3. д. Довга Гребля, 122.
4. д. Порадівка, 168.
- (Боярка, 1965 р.).
5. д. Брідок, 80.
- (Порадівка, 1958 р.).
6. с. Писарівка, 203.
7. с. Чеснівка, 194.
8. с. Дашуківка, 236.
9. д. Семенівка, 210.
- (Рідкодуб, 1958 р.).
10. д. Погибляк, 176.
- (Семенівка, 1958 р.).

11. с. Кам'яний Брід, 276.
12. д. Франківка, 134.
- (Кам'яний Брід, 1958 р.).

XII. Виноградська волость.

1. м. Виноград, 653.
2. с. Ріпки, 325.
3. с. Воти́лівка, 401.
4. с. Павлівка, 315.
5. с. Товсті Роги, 143.
6. с. Босівка, 457.
7. с. Шубині Стави, 452.

Четвертий стан.

XIII. Пединівська волость.

1. с. Пединівка, 393.
2. с. Журавка, 376.
3. с. Сегединці, 238.
4. с. Гнилець, 257.
5. с. Моринці, 746.
6. с. Верещаки, 149.
7. с. Майданівка, 213.

8. с. Будище, 257.

XIV. Тарасівська волость.

1. с. Тарасівка, 432.
 2. с. Кирилівка, 478.
 3. х. Боровиків, 40.
 4. с. Хлипнівка, 34.
 5. д. Гудзівка, 89.
 6. с. Михайлівка, 86.
- XV. Єрківська волость.
1. с. Єрки, 531.
 2. с. Багачівка, 429.
 3. с. Юрківка, 746.
 4. с. Скаливатка, 231.
 5. с. Залізничка, 191.
 - (Єрки, 1960 р.).
 6. с. Стебне, 418.

XVI. Неморозька волость.

1. с. Неморож, 334.
2. с. Мурзинці, 125.
3. д. Олександрівка, 33.
4. с. Стара Буда, 193.

5. с. Водяники, 470.
6. с. Мизинівка, 196.
7. с. Попівка, 500.
8. с. Озірна, 318.

XVII. Чиживська волость.

1. с. Чиживка, 206.
2. с. Яблунівка, 207.
3. с. Кучківка, 51.
4. с. Чемериське, 156.
5. с. Кобиляки, 133.
6. м. Рижанівка, 240.
7. д. Павлівка, 45.

**Всього
Звенигородський
повіт мав 4 стани, 17
волостей, 143
населені пункти і
повітове місто
Звенигородка.**

Адміністративно-територіальний устрій Звенигородського повіту в 1922 році.

Джерело:

Газета "Селянская беднота".

від 15 липня 1922 року.

Еженедельный орган

Звенигородского Уисполкома и
Упаркома К. П. Б. У.

Контора редакции при
Уполитпросвете (угол Дворянской и
Екатеринопольской ул. д. Наробраза).
(Дворянська – Свердлова,
Екатеринопільська – Енгельса).

Складався з 12 волостей:

1. Шполянська.
2. М. Калигорська.
3. Козачанська.
4. Катеринопільська.
5. Вільховецька.
6. Лисянська.
7. Вільшанська.
8. Кирилівська.
9. Стецівська.
10. Петриківська.
11. Виноградська.
12. Рижанівська.

Відбулися зміни: з'явилась
Рижанівська (Чиживська), Вільховецька
(Гусаківська), Кирилівська (Тарасівська);
ліквідовані Неморозька, Єрківська,
Журжинська, Боярська, Пединівська.

ЗВИНОГОРОДЩИНА

НАЗВИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ ЗА КАРТОЮ А. КРИМСЬКОГО
МАПУ ВИКОНАВ КАРТОГРАФ Й. ФІАЛО 1928
КАРТА ОПУБЛІКОВАНА В ЖУРНАЛІ "СПАДЩИНА, 2002"

Довга Гребля	Шубиний Став	Козацьке	Грушівка
Чаплінка	Яблунівка	Чернячка	Вікніне
Порядівка	Ганджалівка	Сосова (Михайлівка)	Скотарево
Боярка	Шестеринці	Павлівка	Кримки
Сидорівка	Майданівка	Топільна	Колодисте
Щербачинці	Пединівка	Княжа	Вербівець
Хижинці	Моргунове	Залісне	Любомирка
Буда Джуржинська	Вільшана	Вільховець	Кисілівка
Гута	Вербівка	Стебне	Ступичне
Брідок	Смільчинці	Багачівка	Кайтанівка
Мотилівка	Журавка	Лозоватка	Беребіси
Часнівка	Петрики	Терешки	Бродецьке
Джурженці	Сегединці	Сигнаївка	Луківка
Ріпок	Дубрівка	Кобринова	Гончариха
Семенівка	Будище	Чичиркозівка	Соболівка
Рідкодуб	Керелівка	Холківка	Товмач
Павлівка	Чемериське	Гуляйки	Водяне
Погибляк	Олександрівка	Гусакове	Пальчик
Дашківка	Мурзинці	Залізничка	Ромейкове
Манастирок	Чиживка	Скальоватка	Коротине
Виноград	Стара Буда	Єрки	Кавунівка
Кам'яний Брід	Водяники	Юрківка	Лоташева
Почапинці	Тарасівка	Устимівка	Пісчана
Франтівка	Боровики	Шпола	Петриківка
Товстороги	Воронівка	Мар'янівка	Лисича Балка
Босівка	Мизинівка	Калниболота	Мокра Калигірка
Лисянка	Неморож	Росоховатка	Суша Калигірка
Верещаки	Хлипнівка	Новоселиця	Антонівка
Моринці	Тарасівка	Радчиха	Стойкове
Гнилець	Кобиляки	Стецівка	Лизаветка
Сегединці	Рижанівка	Іскрене	Мар'ївка
Журівка	Гудзівка	Васильків	Ямпіль (Старосціна)
Бужанка	Зелена Діброва	Романівка	Яришівка
Жаб'янка	Товста	Грушівка	Глиняна Балка
Орли	Павлівка (т)	Капустине	Сучок
Лисянські Будища	Попівка	Миза	Потік
Різникове	Озірна	Шостакова	Красний Брід
Петрики	Звенигородка	Романівка	Петрівка

Збережено правопис А. Кримського

ДОКУМЕНТИ

КРАТКАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА ОБ ИЗМЕНЕНИЯХ В АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОМ ДЕЛЕНИИ ЧЕРКАСЩИНЫ (1793-1989 ГГ.)

Современная Черкасская область сложилась в основном из бывших Золотоношского уезда Полтавской губернии, Черкасского, Звенигородского, Катеринопольского¹, Чигиринского, Уманского, Каневского, Богуславского² уездов Киевской губернии, в эту губернию входили также территории нынешнего Монастирищенского района (Липовецкий уезд), Жашковского (Таращанский уезд).

В 1793 г. Правобережье Украины воссоединилось с Россией, Канев и Корсунь в ранге местечек были включены в Киевское наместничество, в состав которого с 1782 г. уже входил Золотоношский уезд. В январе 1795 г. было образовано Вознесенское наместничество, в его состав вошли Уманский, Катеринопольский, Чигиринский и Черкасский уезды. Указом Павла I от 30 ноября 1796 г. наместничества были ликвидированы и вместо них в 1797 г. созданы губернии. Правобережная часть Черкасщины была включена в состав Киевской губернии, и левобережная – в Малороссийскую. В 1802 г. Малороссийская губерния была поделена на Черниговскую и Полтавскую. В состав Полтавской губернии вошел Золотоношский уезд. В дальнейшем в административно-территориальном делении указанных уездов, вплоть до Великой Октябрьской социалистической революции, существенных изменений не происходило.

Победа Великой Октябрьской социалистической революции положила начало выделению территории нынешней Черкасской области в самостоятельную административно-территориальную единицу.

Декретами ВУЦИК от 8 и 30 июля 1920 г. была образована Кременчугская губерния, к которой отошли Золотоношский, Черкасский и Чигиринский уезды. Кременчугская губерния просуществовала до конца 1922 г. После ее ликвидации Черкасский и Чигиринский уезды вошли вновь в состав Киевской губернии, а Золотоношский – в Полтавскую. В том же 1922 г. Каневский уезд был

переименован в Богуславский³.

7 марта 1923 г. правительствами Советской Украины была принята новая система административно-территориального деления республики. Уезды и волости заменены округами и районами⁴.

На территории Черкасщины было образовано 3 округа, входившие в состав Киевской губернии. В Уманский округ вошла территория Уманского уезда, 6 волостей Липовецкого уезда, 2 волости Таращанского уезда, 4 волости Звенигородского уезда; Золотоношский округ был создан из районов, входивших в состав Полтавской губернии: Гельмязовский, Драбовский, Еремеевский, Золотоношский, Иркилевский, Ковалевский, Переясловский, Песчанский, Чернобаевский⁵. Черкасский округ – территории Черкасского и Чигиринского уездов; а Шевченковский округ (с центром в г. Корсунь) – территория Богуславского (Каневского) уезда, г. Звенигородка, 3 волости Таращанского уезда, 12 волостей Черкасского уезда.

3 июня 1925 г. постановлением ВУЦИК и СНК УССР "О ликвидации губерний и переходе на трехступенную систему управления" Киевская и Полтавская губернии были ликвидированы. В этот же период были расформированы Золотоношский и Шевченковский округа. В состав оставшихся Черкасского и Уманского округов вошли 43 района: в Уманский округ 20 районов: Бабанский, Букский, Верхняцкий, Виноградский, Грановский, Жашковский, Звенигородский, Катеринопольский, Ладыженский, Лысянский, Маньковский, Монастирищенский, Оратовский, Подвысоцкий, Рыжановский, Тальновский, Тепликский, Терновский, Уманский, Цыбулевский; в Черкасский округ – 23 района: Александровский, Балаклеевский, Гельмязовский, Городищенский, Златопольский, Золотоношский, Иркилевский, Каменский, Корсунский, Каневский, Матусовский, Медведовский, Мокрокалигорский, Мошенский, Ольшанский, Прохоровский, Смелянский, Стеблевский, Таганчанский, Черкасский, Чернобаевский, Чиги-

ринский, Шполянский.

В 1927 г. Черкасский округ был переименован в Шевченковский с окружным центром в г. Черкассы.

Постановлением ВУЦИК и СНК УССР от 2 сентября 1930 г. "О ликвидации округов и переходе на двухступенную систему управления"⁶ ликвидировались округа. Были расформированы Ротмистровский, Стеблевский, Таганчанский, Балаклеевский, Матусовский, Песчанский, Рыжановский, Виноградский, Цыбулевский районы. Одновременно был создан Христиновский район.

После реформы 1930 г. на Черкасщине остались следующие районы непосредственно республиканского подчинения: Александровский, Бабанский, Букский, Гельмязовский, Городищенский, Грановский, Жашковский, Звенигородский, Златопольский, Золотоношский, Иркилевский, Каменский, Каневский, Катеринопольский, Корсунский, Лысянский, Ладыжинский, Маньковский, Мокрокалигорский, Монастирищенский, Медведовский, Мошенский, Оратовский, Подвысоцкий, Смелянский, Тальновский, Терновский, Тепликский, Уманский, Христиновский, Черкасский, Чернобаевский, Чигиринский, Шполянский.

Постановлением ВУЦИК и СНК УССР от 3 февраля 1931 г. "О реорганизации районов УССР"⁷ Мошенский район был присоединен к Черкасскому району, расформированы Александровский, Иркилевский, Медведовский районы.

9 февраля 1932 г. на IV внеочередной сессии ВУЦИК двенадцатого созыва было одобрено решение об образовании на Украине пяти областей: Винницкой, Днепропетровской, Киевской, Харьковской, Одесской⁸.

Территория Черкасщины была отнесена к Винницкой и Киевской областям. К Винницкой области отошло 11 районов: Бабанский, Грановский, Ладыжский, Маньковский, Монастирищенский, Оратовский, Подвысоцкий, Терновский, Тепликский, Уманский, Христиновский; Киевской области – 19 районов: Букский, Гельмязовский, Городищенский, Драбовский,

Жашковский, Звенигородский, Златопольский, Золотоношский, Каменский, Каневский, Корсунский, Лысянский, им.Петровского, Смелянский, Тальновский, Черкасский, Чернобаевский, Чигиринский, Шполянский⁹.

В целях улучшения руководства районами на основании постановления ВУЦИК от 15 октября 1932 г.¹⁰ Драбовский район Киевской области был передан в состав Харьковской области, Бабанский, Монастырищенский, Уманский, Христиновский районы Винницкой области в состав Киевской области, Городищенский район в состав района им.Петровского Г.И.

Согласно постановлению ВУЦИК "О разукрупнении районов УССР"¹¹ от 22 января 1935 г. возобновили деятельность Александровский, Катеринопольский, Мокрокалигорский, Ротмистровский районы, расформированные в 1931 г. Из районов им.Петровского Г.И. выделился Ольшанский район, из Драбовского – Бирловский район, который 31 августа 1935 г. был переименован в Ковалевский район.

В соответствии с постановлением ЦИК СССР от 22 сентября 1937 г. были разукрупнены Харьковская, Киевская, Винницкая и Одесская области, образована Полтавская область.¹² От Харьковской области к Полтавской отошли Драбовский и Ковалевский районы, от Киевской области к Полтавской – Гельмязовский, Золотоношский, Ирклиевский, Чернобаевский районы.

Указом Президиума Верховного Совета СССР создана 10 января 1939 г. Кировоградская область.¹³ В ее состав из Киевской области выделены Александровский, Златопольский, Каменский, Подвысоцкий и Чигиринский районы. Монастырищенский район отошел к Винницкой области.

Указом Президиума Верховного Совета УССР от 3 мая 1944 г. Корсунский район Киевской области был переименован в Корсунь-Шевченковский район,¹⁴ а Указом от 5 августа 1944 г. район им. Петровского Г.И. – в Городищенский район.¹⁵

3 июля 1947 г. Президиум Верховного Совета УССР переименовал Ковалевский район Полтавской области в Шрамковский район.¹⁶

В соответствии с Указом Президиума Верховного Совета УССР от 7 января 1954 г. была создана Черкасская область. В ее состав

вошло 30 районов и города Черкасс, Умань, Смела. От Киевской области к Черкасской отошли районы: Бабанский, Букский, Городищенский, Жашковский, Звенигородский, Каневский, Катеринопольский, Корсунь-Шевченковский, Ладыжинский, Лысянский, Маньковский, Мокрокалигорский, Ольшанский, Ротмистровский, Смелянский, Тальновский, Уманский, Христиновский, Черкасский, Шполянский. От Кировоградской области – Златопольский, Каменский, Чигиринский. От Винницкой области к Черкасской отошел Монастырищенский район. От Полтавской области к Черкасской отошли районы: Гельмязовский, Драбовский, Золотоношский, Ирклиевский, Чернобаевский, Шрамковский.¹⁷

Указом Президиума Верховного Совета УССР от 4 января 1957 г. были ликвидированы Мокрокалигорский и Ротмистровский районы.¹⁸

Указом от 12 ноября 1959 г. – ликвидированы Бабанский, Букский, Ольшанский, Златопольский, Ирклиевский, Ладыжинский, Шрамковский районы.¹⁹

Согласно Указу Президиума Верховного Совета УССР от 30 декабря 1962 г. проведено укрупнение районов области. Были созданы районы: Драбовский, Жашковский, Звенигородский, Золотоношский, Корсунь-Шевченковский, Смелянский, Уманский, Христиновский, Чигиринский, Шполянский.²⁰

Чрезмерное укрупнение районов затрудняло социально-экономические связи. В связи с этим Президиум Верховного Совета УССР Указом от 4 января 1965 г. внес изменения в административное районирование республики.²¹ В составе Черкасской области были созданы 6 районов, в числе которых 6 новообразованных (восстановлены): Каневский, Лысянский, Маньковский, Тальновский, Черкасский, Чернобаевский. Указом Президиума Верховного Совета УССР от 8 декабря 1966 г. в Черкасской области образовано еще 4 района: Городищенский, Каменский, Катеринопольский, Монастырищенский.

По состоянию на 12 января 1989 г. Черкасская область занимает территорию 20,9 тыс. кв.км с населением 1532 тыс.чел., в ее состав входит 20 районов: Городищенский, Драбовский, Жашковский, Звенигородский, Золотоношский, Каменский, Каневский, Кате-

ринопольский, Корсунь-Шевченковский, Лысянский, Маньковский, Монастырищенский, Смелянский, Тальновский, Уманский, Христиновский, Черкасский, Чигиринский, Чернобаевский, Шполянский.

На территории области 4 города областного подчинения: Черкасс, Канев, Смела, Умань; 11 городов районного подчинения: Ватутино, Городище, Жашков, Звенигородка, Золотоноша, Каменка, Корсунь-Шевченковский, Тальное, Христиновка, Чигирин, Шпола. В области 440 сельских Советов, всего населенных пунктов 833, т.ч. городских 34, сельских 799.

Государственный архив Черкасской области. Путеводитель. К., 1989.

1. Согласно Указу от 11 января 1798 г. местечко Звенигородка становилось уездным городом вместо Катеринополя. Катеринопольский уезд – Звенигородским. Полный свод законов Российской Империи, т.24, с.18317.

2. Центр Богуславского уезда Указом от 17 марта 1837 г. находился в г.Канев (Полный Свод законов Российской империи, т.12, отд.1, с.10044) Указом от 26 июля 1844 г. Богуславский уезд переименован в Каневский.

3. Вісті – орган ЦИК Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов УССР, 1920, 15 августа.

4. СУ УССР, 1923, №№ 18-19, с.312.

5. Николаев, Самбикин, Стопневич. Материалы по районированию Полтавщины. Описание районов и округов Полтавщины. Полтава, 1923, с.16-25.

6. СУ УССР, 1930, № 23, с. 225.

7. СУ УССР, 1931 № 3 с. 33.

8. Там же, 1932, № 5, с. 28.

9. Там же, 1932, № 5, с. 29.

10. Там же, 1932, № 28, с. 170.

11. СУ УССР, 1935, № 3, с. 12.

12. Собрание законов и распоряжений Правительства СССР, 1937, № 63, отдел 1.

13. Известия, 1939, 11 января.

14. Відомості Верховної Ради УРСР, № 7-8, с. 3

15. Там же, сс. 9-10

16. Радянська Україна, 1947, 14 июля.

17. Ведомости Верховного Совета СССР, 1954, № 1.

18. Відомості Верховної Ради УРСР, 1957, № 5, раздел 3.

19. Відомості Верховної Ради УРСР, 1959, № 3, с. 47.

20. Відомості Верховної Ради УРСР, 1963, № 2, с. 35.

21. Відомості Верховної Ради УРСР, 1965, № 3, с. 64.

22. Відомості Верховної Ради УРСР, 1966, № 48, с.293.

ДОКУМЕНТИ

УКАЗ Президії Верховної Ради Української РСР

Про укрупнення сільських районів Черкаської області

ПРЕЗИДІЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ПОСТАНОВЛЯЄ:

Укрупнити сільські райони Черкаської області до розмірів територій виробничих колгоспно-радгоспних управлінь і замість існуючих мати такі райони:

Драбівський район
 Жашківський район
 Звенигородський район
 Золотоніський район
 Корсунь-Шевченківський район
 Смілянський район
 Уманський район
 Христинівський район
 Чигиринський район
 Шполянський район

Голова Президії Верховної Ради Української РСР
 Д.КОРОТЧЕНКО
 Секретар Президії Верховної Ради Української РСР
 А.ЗЛЕНКО

За цим Указом Звенигородський район (центр м. Звенигородка) в складі міста Звенигородка, селища міського типу Єрки, сільрад Звенигородського і Лисянського районів та Вербівської і Вільшанської – Городищенського району.

Ватутіне відійшло до Черкаської обласної (промислової) ради депутатів трудящих.

За Указом 1963 року від 5 січня до складу Звенигородського (сільського) району ввійшли:

м.Звенигородка
 смт. Єрки
 Залізничка
 Багачівка
 Михайлівка
 Павлівка
 Боровикове
 Юркове
 Босівка
 Товсті Роги
 Боярка
 Будища, х.Шевченкове
 (Боярської сільської ради)
 Будища
 Орли
 Шестеринці
 Бужанка
 Дашуківка
 Жаб'янка
 Вербівка, х. Кличків
 Виноград
 Вільховець
 Вільшана, х.Незаможник
 Водяники
 Вотилівка

Гудзівка
 Гусакове
 Дібрівка
 Журжинці
 Кам'яний Брід
 Франківка
 Княжа
 Козацьке
 смт. Лисянка
 Мизинівка
 Стара Буда
 Моринці
 Гнилець
 Неморож
 Мурзинці
 Озерна (Озірна)
 Пединівка
 Петрівська Гута
 Петрівка-Попівка
 Попівка
 Почапинці
 Верещаки
 Рижанівка
 Ризине Софіївка
 Чемериське Барвінок

Ріпки, х.Тетянівка
 Семенівка, х. Рідкодуб
 Погибляк, х. Дубини
 Смільченці
 Стебне
 Стецівка
 Тарасівка
 Ново-Українка
 Федюківка
 Хижинці
 Чеснівка, с. Писарівка
 Хлипнівка
 Майданівка
 Чаплинка
 Шушківка
 Порадівка, х. Брідок
 Чижівка
 Кобиляки
 Чичиркозівка
 Шевченкове
 Юрківка
 Скаліватка
 Яблунівка
 Кучківка, с.Яблунівка

Шевченків край, 5 січня 1963 року

ДОКУМЕНТИ

ПОСТАНОВА КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

від 26 липня 2001 р. № 878

Про затвердження Списку історичних населених місць України

З метою захисту традиційного характеру середовища населених місць України, виконання статті 32 Закону України "Про охорону культурної спадщини" Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Затвердити Список історичних населених місць України (додається).
2. Державному комітетові будівництва, архітектури та житлової політики: разом з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними державними адміністраціями продовжити протягом 2001 — 2005 років роботу з виявлення та дослідження сіл для занесення їх до Списку історичних населених місць України; разом з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями забезпечити протягом 2001 — 2003 років розроблення та затвердження науково-проектної документації з визначення меж історичних ареалів населених місць, включених до зазначеного Списку.

Прем'єр-міністр України А. КІНАХ

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 26 липня 2001 р. № 878

СПИСОК історичних населених місць України (міста і селища міського типу)

Назва історичного
населеного місця
Черкаська область

м. Черкаси
м. Городище
м. Звенигородка
м. Золотоноша
м. Кам'янка
м. Канів
м. Корсунь-Шевченківський
смт Лисянка
м. Сміла
смт Стеблів
м. Тальне
м. Умань
м. Чигирин

Дата заснування або
першої писемної

згадки
1147 рік
XVI століття
до XIII століття
1576 рік
початок XVII століття
1078 рік
1032 рік
1593 рік
початок XVI століття
1036 рік
1609 рік
1616 рік
1589 рік

НАША КНИГАРНЯ

БІБЛІОТЕКА КРАЄЗНАВЦЯ

Свою са-
мобутність на-
род України-
Руси виколи-
сував у селах.
І досі — то на-
ші обереги
духовності,
осередки чес-
нот. Советська
космополітика
заповзятю то-
лочила іден-
тичність сіль-
ської громади, плундрувала душі,
упосліджувала, нищила...

Та не змогла витоптати дотла.
Мальовнича Тарасівка Звениго-
родського району на Черкащині —
краплина в океані Часу. Але у цій
сонячній росинці — обрії Всесвіту.

Невмитий І. Невмитий В. Найяс-
ніше між усіма сонцями сонце: Істори-
ко-краєзнавчий нарис. — Одеса: Ас-
тропринт, 2005. — 136с.

Пропонований увазі читачів збірник науково-кра-
єзнавчих праць складають матеріали Першої науко-
во-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяче-
ної 50-річчю утворення Черкаської області, яка від-
булася 16 квітня 2003 року у місті Черкаси.

У збірнику висвітлюється історія краю від найдав-
ніших часів до утворення Черкаської області. Окре-
мим розділом подаються матеріали про соціально-
економічний та культурний розвиток Черкаської об-
ласті за час її існування. Вміщено також матеріали
про відомих людей Черкащини.

Розраховано на науковців, викладачів, вчителів,
краєзнавців, аспірантів, студентів, учнів та усіх, хто
цікавиться минулим свого рідного краю.

Пропонований увазі читачів збірник науково-кра-
єзнавчих праць складають матеріали Другої науково-краєзнавчої конферен-
ції Черкащини, присвяченої 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні
1941-1945 рр., яка відбулася 7 квітня 2005 р. у місті Черкаси. У збірнику
висвітлюються різні аспекти та окремі події періоду Великої Вітчизняної вій-
ни 1941-1945 рр. на території Черкащини.

Розрахований на науковців, викладачів, вчителів, краєзнавців, аспіран-
тів, студентів, учнів, усіх, хто цікавиться минулим свого рідного краю.

Матеріали збірника подаються у авторській редакції. Висловлені автора-
ми думки не обов'язково співпадають з позицією редколегії.

У збір-
нику вмі-
щено ча-
теріати III
звітної
виборної
конфе-
ренції об-
ласної ор-
ганізації
Всеукра-
їнської
спілки
краєзнав-
ців, ін-
формацію
про роз-

виток та проблеми краєзнавчого
руху на Черкащині, діяльності
краєзнавчих осередків у містах і
районах області.

Увазі читачів пропонуються
публікації дослідників краю, в
яких висвітлюються різні сторін-
ки історії Черкащини, зокрема,
присвячені минулому Черкас,
розвитку музейної справи в об-
ласті, спортивному краєзнавству,
шевченківській тематиці, місцевій
топоніміці та геральдиці, відомим
людям краю та іншим проблемам.
Пропонується також календар
пам'ятних дат на 2005 рік та
бібліографічний огляд краєзнав-
чої літератури.

Для науковців, викладачів,
вчителів, краєзнавців, аспірантів,
студентів, учнів, усіх, хто не бай-
душкий до минулого свого рідно-
го краю.

У книзі «Ключ до історії України» розкриваються
«білі плями» давньої історії України. Через визначення
спадку індоіранських народів (насамперед скіфів і сар-
матів) у мові, культурі, релігії та побуті українців з'я-
совується їхня роль у формуванні українського наро-
ду. Стверджується, що походження українців було не
виключно слов'янським. Це робиться на основі уза-
гальнення праць попередників, чимало з яких визна-
вали цей факт. Автор доводить, що українці, разом з
південними та частиною західних слов'ян, є симбіо-
тичним народом, який утворився внаслідок тісної аси-
міляційної взаємодії предків слов'ян та індоіранців,
що тривала кілька тисячоліть на території України.

Виходячи з цього автор, пропонує розв'язання проб-
леми походження Русі, яке, по суті, є поверненням до доб-
ре відомої і традиційної для України концепції сарматизму.

Книга буде корисною для студентів, абітурієнтів,

викладачів та всіх, хто цікавиться вітчизняною історією.

Палій О. Ключ до історії України. — к.: Дніпро, 2005. — 136с.

Навчальний посібник присвячений подіям, що відбу-
лися на території Чигиринщини з найдавніших часів до
сьогодення. У ньому йде мова про найдавнішу історію
краю, залишки стародавніх культур, наводяться перші пись-
мові згадки про населені пункти району, висвітлюється
середньовічна історія, визвольна боротьба місцевого на-
селення у різні періоди його історії, розвиток економіки,
освіти, культури. Подаються біографії знаних в Україні та
за її межами людей, уродженців Чигиринщини, та тих,
чиє ім'я пов'язане з краєм. Особливу увагу приділено іс-
торичним подіям XX століття: Холодноярській та Чигиринсь-
кій республікам 1918-1921 рр., голодомору 1932-1933 рр.,
політичним репресіям 1937-1939 рр., показано трагічні події
років Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр., повоєнна
відбудова народного господарства району. Остання част-
ина посібника розглядає сучасні політичні, економічні та
національно-культурні процеси краю.

Лазуренко В. Історія Чигиринщини (з найдавніших ча-
сів до сьогодення). Навчальний посібник. — Черкаси: «Ваш
дім», видавець Дикий О., 2004. — 456с.

*Vitos voco,
mortuos plango,
fulgura frango.*

*Живих кличу,
мертвих оплакую,
блискавки ламаю.*

Напис на дзвоні

*Немає людини,
щоб була б як острів,
сама по собі,
Кожна людина —
грудка землі,
часточка суходолу;*

*І якщо море змие
хоч би скалку материка,
поменшає Європа,*

*І те саме буде,
якщо змие
мис або оселю
друга твого,
а чи твою власну,*

*Від смерті кожної людини
малію і я,
бо я єдиний
з усім людством;
Тому ніколи не питаю,
по кому б'є дзвін —
він по тобі.*

Джон Донн, англ. поет
кінця 16-початку 17 ст.

ПАМ'ЯТАЙМО

Гійом Левассер де Боплан (1600-1675)

Француз, народився в Нормандії, військовий інженер, архітектор, картограф, капітан артилерії, мав блискучий послужний шлях. Ще юнаком, 1616 року став лейтенантом, з 1620 року — військовий інженер у Дьєппі (Франція), наприкінці 20-х рр. XVII ст. обіймав посаду архітектора округу Руана.

З кінця 1630 р. до березня 1647 р. Г. Боплан перебував на службі у війську польського короля.

Місцем його служби були частини польського коронного війська під командуванням великого коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського, що дислокувався в Україні.

Призначений на посаду військового інженера, він займався будівництвом нових і реконструкцією існуючих фортець. За його проектами споруджено укріплення в Барі (1631 р.), фортеці в Саврані (1634), Старці (1638), Бородах (1630-1635) та інші фортеці і палаці.

8 березня 1637 року Г. Боплану надано титул королівського придворного і звання капітана артилерії.

Після звільнення з посади у польській королівській армії 29 березня 1647 р. Г. Боплан виїхав до Гданська, де працював над картами до "Опису України".

На початку 1648 року повернувся до Франції. Незабаром виїхав на військову службу до Вест-Індії, де виконав план портового міста Картахени (сучасна Колумбія).

Від 1650 року жив у Франції. 1665 року отримав звання військового інженера короля Людовіка XIV.

Гійом Левассер де Боплан — автор карт українських земель. Його "Опис України", виданий 1660 р. в Руані, та карти України як окремої географічної та політичної одиниці, на яких він вперше застосував назву "Україна", і сьогодні привертають увагу дослідників, істориків, географів, краєзнавців.

Кarti України виконані за вимірами і математичними розрахунками Г. Боплана, насичені інформацією про рельєф, ландшафт, заселеність, характер населених пунктів, адміністративний, судовий та церковний устрій, гідромережу й мережу доріг, шляхи татарських нападів та обороноздатність території.

Про те, як складалася карти, розповідає у зверненні до читачів, доданому до "Опису України", сам Г. Боплан:

"Панове, я пропоную Вам карту, складену не за чужими описами і не з чуток. Я склав її сам на основі точних вимірів, здійснених мною в усіх закутках краю, який вона зображає, що повинно переконати вас як у точності, так і в правдивості моєї розповіді. Обмаль дозвілля, відпущеного мені при виконанні важливих доручень, якими я був зайнятий під час війни у тих краях, примусив мене присвятити не менше восьми років, щоб довести цю працю до досконалості, оскільки я міг трудитися над нею лише принагідно".

Скромність, притаманна лише справжньому вченому і дослідникові, висловлена Г. Бопланом і в останніх рядках його праці "Опис України": "Вибачте моє невміння писати краще, бо вважаю це негідним шевальє, який упродовж цілого свого життя перекопував землю, відливав гармати і стріляв порохом".

Зацитуємо ще професора Українського університету в Празі, мистецтвознавця та історика В. Січинського, який так сказав про Г. Боплана: "Він був першим вченим післяренесансної Європи, що глянув на Україну як на самостійну географічну та політичну цілість, що мала свій індивідуальний природний, економічний і культурний характер. Його прекрасний "Опис України" можна назвати першою українською географією. Його карти стали моделлю для західноєвропейської картографії до початку XVIII ст. Врешті, саме Г. Боплан познайомив світ з українською визвольною боротьбою XVII ст. та з іменем України".

Гійом Левассер де Боплан... Хрещений батько України для європейської науки...

Пам'ятаймо...

Видання здійснене за підтримки голови Звенигородської районної державної адміністрації Володимира Миколайовича Попка, голови районної ради Сергія Яковича Пащенко, Звенигородського міського голови Олександра Яковича Саєнка.

Редакція журналу висловлює щирі вдячності директору Звенигородського поліграфічного підприємства Володимиру Івановичу Неумитому, старшому майстру Людмилі Федорівні Годованик, складачеві і верстальнику комп'ютерного набору Андрію Володимировичу Неумитому, фотомонтажисту Володимиру Вікторовичу Загоруйку, друкарю офсетного друку Щербині Олександрові Віталійовичу, брошурувальнику Бордун Тетяні Іванівні, які з особливою увагою і турботою допомогли редакції в підготовці і випуску номера журналу "Спадщина" (2006 р.).

